

Tarp Kėdainių ir Tobago: škotai Benetai Naujamiestyje. XVII a. antroji pusė

Prof. dr. A i v a s R a g a u s k a s
Vilniaus universitetas

Įvadas

Panevėžio krašte jau ieškota „lenkiškos kultūros paveldo“¹, nors dėl įvairių priežasčių tokios paieškos yra gan kontraversiškos. Šiame straipsnyje bus siekiama pažvelgti į senąją Panevėžio krašto, konkrečiai XVII a. antrosios pusės Naujamiesčio, istoriją per vienos šeimos istorijos prizmę, pasitelkiant išskirtinį škotų Benetų (Bennet) šeimos pavyzdį. Taip savotiškai bus pratęsti kraštotyrininko Petro Juknevičiaus tyrimai, skirti Naujamiesčio evangelikų reformatų dvasininkų šeimoms – Božimovskiams ir kitiems. Glaudžios Naujamiesčio istorijos sąsajos su kunigaikščiais Radvilomis ir Kėdainiais yra gerai žinomos, tačiau per škotus Benetus XVII a. antroje pusėje ji trumpam siek tiek susisieja su Škotija bei škotų emigracijos fenomenu, taigi bendraeuropiniu to meto procesu; netiesiogiai netgi su Kuršo hercogyste ir Karibų jūros regiono kolonizacija. Žinoma, ieškoti kokios nors specifinės škotiškos įtakos Benetų valdyto Naujamiesčio raidai būtų pernelyg jau pritempta, nors, pvz., Kėdainiuose škotai padarė nemažą poveikį mūrinės statybos plėtrai. Dėl religinių, ekonominių ir netgi gamtinių priežasčių

¹ Juknevičius P., Rusiecka M., *Lenkiškos kultūros paveldas Panevėžio rajone*, Panevėžys: 2015.

škotų emigracija naujausiais laikais buvo ryški. Vadinamoji „artimoji“ migracija juos vedė į Airiją, „vidutinioji“ – į Lenkiją ir Lietuvą, o „tolimoji“ – į Ameriką. Škotų emigracija prisidėjo prie daugiatautiškumo, daugiareligiškumo bei daugiakultūriškumo augimo daugelyje Europos šalių, ypač didžiausiuose miestuose – prekybos, amatų centruose. Žinoma, dalis imigrantų grįždavo į tėvynę ar susidarius nepalankioms gyvenimo sąlygoms išvykdavo į kitus miestus ar šalis, kaip atsitiko ir didžiosios dalies Kėdainių škotų atveju. Visam laikui likę škotai per kelias kartas paprastai prarasdavo savo etninę tapatybę. Priešingai nei, pvz., olandai, škotai emigrantai (XVII a. šaltiniuose neretai vadinami „anglais“ ar „iš Didžiosios Britanijos“) daugiausia vertėsi prekyba, taip pat amatais – auksakalyste ir kt. Šalia verslo, ypač daug škotų tapdavo samdomais kariškiais. Religiniu atžvilgiu tarp jų dominavo protestantai, daugiausia evangelikai reformatai. Pasitaikydavo ir vadinamųjų „netipiškų“ emigrantų, pvz., škotų katalikų, jėzuitų vienuolių ar gydytojų, kitų laisvųjų profesijų atstovų². Škotų vykimą į Mažąją Lenkiją – Krokuvos ir kt. miestus – lenkų istorikas Waldemaras Kowalskis netgi vadiną „didžiąja imigracija“. Paprastai daug škotų gyvendavo Gdanske ir kituose prūsiškuose Pamario miestuose. Škotų imigrantų skaičius smarkiai mažėti pradėjo po XVII a. vid. karų. Pvz., Krokuvoje tebuvo likę apie 20 škotų šeimų.

Aukso laikai škotams emigrantams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) buvo XVII a. Daugiausia škotų, globojamų protestantų didikų Radvilų, apie 1628–1629 m. pradėjo kurtis Kėdainiuose. Škotai gyveno ir kituose miestuose, kaip antai Vilniuje, Slucke, Biržuose, Kelmėje ir kt., tačiau juose, skirtingai nei Kėdainiuose, škotų bendruomenės nesusidarė. Pvz., sostinėje būta škotų evangelikų reformatų ir katalikų, pirklių ir amatininkų, medikų ir Universiteto dėstytojų. 1629 m. minimas evangelikas reformatas škotas Vilhelmas

² Biegańska A., In Search of Tolerance: cottish Catholics and Presbyterians in Poland, *Scottish Slavonic Review*, 1992, t. 17. P. 37–59.

Mordenas. Vilniečio kataliko škoto, burmistro Jokūbo Arnotto († 1632, Jacobus Arnuth, Arnott, Arnold) pavyzdys patvirtina tyrėjų teiginius apie tai, jog netgi tos pačios etninės grupės migracija nebuvo vientisa, ją lėmė ne tik religinės, bet ir ekonominės bei kitos priežastys³.

Kėdainiuose nemažai škotų priklausė miesto elitui, jie daugiausia gyveno aplink centrinę miesto aikštę – turgavietę, buvo miesto valdžios nariai, bažnyčios seniūnai ir ūkvedžiai, gimnazijos mokytojai. XVII a. II ketvirtyje–XVIII a. vid. jų mieste galėjo būti apie 200–300. Šaltiniuose rasta apie 120 skirtingų škotiškų pavardžių. Jurgis Benetas 1667 m. laiške kunigaikščiui Boguslovui Radvilai apie svetimšalius tautiečius Kėdainiuose rašė, kad jie ramiai mieste gyvena, yra didiko „dori ir ištikimi valdiniai“⁴.

Iš Škotijos atvykęs nekilmingo dvasininko sūnus pirklys, presbiterionas Jurgis Benetas (*George, Jerzy Bennet, Benet*, † po 1676 10 22–pr. 1677 04 28) padarė pavydėtiną karjerą – ne tik tapo Kėdainių miesto burmistru, bet kunigaikščiui Boguslovo Radvilos 1667 m. buvo paskirtas Kėdainių seniūnu. Iš prekybos, finansinių operacijų, muitų ir žemės nuomos susikrovęs didelius turtus, 1671 m. jis gavo Naujosios Škotijos baroneto titulą, o 1676 m. jo bajorystė buvo galutinai pripažinta Abiejų Tautų Respublikoje. Glaudžius ryšius su Radvilomis palaikęs J. Benetas ir jo sūnūs turėjo galimybes nuomotis įvairias jų valdas. Tarp jų buvo ir Naujamiesčio valda (1663–1677 m.). Būdamas Kėdainių seniūnu J. Benetas tvarkė ir Naujamiesčio valdos reikalus. Jo sūnus Jokūbas kurį laiką irgi laikė šią valdą. Taip škotai Benetai tapo gan unikaliu Panevėžio krašto, Naujamiesčio ir Liberiškio istorijos epizodu, kuris parodo, kad į senąją jo istoriją galima žvelgti ne tik per lietuvišku-

³ Plačiau žr.: Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries. The Formation and Disappearance of an Ethnic Group*, Leiden-Boston: 2012. P. 113–114, 157–158, 277–282, 348, 451 etc; Sliesoriūnas G., *Lietuvos istorija*. T. 6: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais), Vilnius: 2015. P. 366–382.

⁴ „Tak zyczliwi są we wszytkim i wierni poddani Waszej Książęcej Mości, Panu Memu Miłosciwemu cudzoziemcy, mianowicie szkoci, w Kiejdanach mieszkający, jako drudzy“, Kėdainiai, 1667 12 24. J. Benetas – B. Radvilai, *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*, Archiwum Radziwiłłów (toliau AGAD, AR), dz. 5, nr. 532, p. 8.

mo ar lenkiškumo prizmę. Šios Upytės pavieto dalies kultūrinis ar etnis peizažas buvo ganėtinai margas, ko gero, žymiai įvairesnis nei dabar. Įdomu pastebėti, kad taip jau susiklostė, jog Beneto pavardė tapo garsios lenkų poeto Aleksandro Fredro (1793–1876) eiliuotos komedijos „Pan Bennet“ (1859 m.) pavadinimu (*Beatus qui tenet, Powiedzial pan Bennet*).

Naujamiestis iki XVII a. vidurio: miestelis ir dvaras

Pagal pavadinimą „Naujamiestis“ kartais vadinamas miesteliu, o jo atsiradimas datuojamas XVI a. 7 dešimtmečiu. Išsamiau nenagrinėdamas šio klausimo tepažymėsiu, kad Naujamiestis buvo viena iš LDK kanclerio evangeliko reformato Eustachijaus Valavičiaus privačių valdų, tačiau ne eilinė. Jis neminimas 1556 m. Upytės valsčiaus inventoriuje⁵. Tiesa, jame surašytos valdovo valdos. Naujamiestis paminėtas Upytės valsčiaus 1580 m. nesurinktų mokesčių sąrašė („kelias į Naujamiestį“)⁶, tačiau Upytės pavieto teismų knygoje pradėdamas minėti tik 1585–1586 m. Ar „Naujamiestis“, t. y. Miestelis, buvo išties naujas, neseniai atsiradęs? Atrodo, kad būtent taip. Ankstesnių jo paminėjimų šaltiniuose nėra. Istoriografijoje bandyta aiškinti, kad pavadinimas jam buvo duotas kaip priešstata Panevėžio senamiesčiui, bet toks teiginys kalbininkų buvo pagrįstai sukritikuotas⁷. Duomenys rodo, kad Naujamiesčio valda buvo suformuota paties E. Valavičiaus iš nusipirktų privačių ir iš valdovo gautų valstybinių Upytės pavieto žemių. Administraciniu atžvilgiu Naujamiestis buvo to paties pavadinimo valsčiaus centras.

Reformacijos bei Radvilų istoriografijoje akcentuojama E. Valavičiaus įsteigta protestantiška mokykla Naujamiestyje. Iš informacijos apie neišlikusį 1576 m. fundacinį raštą matyti, kad Naujamiestyje didikas planavo sukurti kultūros centrą – ne tik bažnyčią, špitolę ir mokykla,

⁵ *1556 metų Upytės valsčiaus inventorius*, parengė Algimantas Kaminskas, Vilnius: 2011.

⁶ *Ten pat*, p. 282.

⁷ Vanagas A., *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius: 1996. P. 149–150.

bet ir spaustuvę. Tai, pasak Ingės Lukšaitės, atspindėjo laiko dvasią, nuostatus ir planus plėsti kultūrinę veiklą. Nors spaustuvė Naujamiesčio nebuvo įrengta⁸, nepaisant daugelio iššūkių E. Valavičiaus įsteigtos institucijos gyvavo kelis šimtus metų, atliko savo dvasinę, socialinę ir kultūrinę misiją.

Naujamiesčio valdos centro funkciją atliko dvaras, šaltiniuose minimas pradedant 1585–1586 m. Tačiau kur jis buvo, iki šiol neaišku. Šaltinių analizė leidžia teigti, kad tokio „Naujamiesčio dvaro“ nebuvo, juo labiau nebuvo ir dviejų Naujamiesčio dvarų, kaip kartais teigiama. Egzistavo tik miestelis ir valda. Faktiškai valdos centro funkciją atliko už 2 km. nuo Naujamiesčio buvęs *L i b e r i š k i o* (lenk. *Liberyszki*, *Liberiszki*, dabar Liberiškio kaimas) dvaras, per kurį teka Šuojos upė⁹. Manytina, kad tiek miestelio, tiek šio dvaro pavadinimai yra neatsitiktiniai. Keltina hipotezė, kad jie sietini su aukščiau minėtu ambicingu E. Valavičiaus užmoju. Valdos savininkas įsteigė ne tik Naująjį miestą, suprask, ne tik naują (miestelių tokiu pavadinimu LDK žinoma ir daugiau), bet ir kitokį, protestantišką, tačiau atitinkamai pavadino ir pastatytąjį dvarą – tai „*Laisvasis dvaras*“, galbūt tai lenkiškai – lietuviškas vedinys iš lotyniško žodžio „*liber*“ – *laisvas*, lenk. *Liberiszki*, *Liberyszki*. Toks vertimas, žinoma, skamba keistokai. Liberiškio dvaras minimas 1594 m. įvesdinimo į valdą akte. Panašių pavadinimų krašte, atrodo, buvo ir daugiau. Štai prie Pakruojo yra Libariškio kaimas, o dvaras šiuo pavadinimu seniau irgi buvo vadinamas kaip ir Liberiškis – lenk. *Liberyszki*, *Liberiszki*. Ar jis irgi kažkada priklausė E. Valavičiui, neaišku.

⁸ Lukšaitė I., *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: 1999. P. 453.

⁹ Apie Liberiškį daugiausia rašyta Panevėžio kraštotyrininkų, žr.: Juknevičius P., Liberiškis, *Panevėžio balsas*, 1995 01 10; to paties, Abipus Šuojos Liberiškio dvaras, *Tėvynė*, 1996 10 23; Juknevičius P., Vasiliauskaitė L., *Liberiško dvaras*. Lankstinukas, Panevėžys: 2003; Vasiliauskaitė L., Liberiškio dvaras, *Tėvynė*, 2003 05 14; tos pačios, Liberiškio dvaras, *Dvarų kultūra – Lietuvos kultūros dalis*. Karpiai, sudarytojas ir redaktorius Petras Juknevičius, Panevėžys: 2003. P. 12–13; tos pačios, Liberiškio dvaras, *Dvarų kultūra – Lietuvos kultūros dalis*. Konferencijų pranešimai. Leidinys skiriamas Europos paveldo dienoms, sudarytojas ir redaktorius Petras Juknevičius, Panevėžys: 2010. P. 122–125.

Žinome, kad Pakruojo krašte būta Kėdainių valdai priklausiusių kaimų.

Literatūroje kartais teigiama, kad nežinoma, kam priklausė Liberiškio dvaras XVI a. pab.–XVIII a. pirmoje pusėje. Toks teiginys aiškintinas nežinojimu, kad Liberiškio dvaras ir buvo Naujamiesčio valdos centras, taigi priklausė Naujamiesčio valdos savininkams ar laikytojams. Pvz., 1663 m. Naujamiesčio įkeitimo rašte, M. Kaštelos paveldėtojų duotame J. Benetui, rašoma „*samy dwór z folwarkiem, nazwanym Liberyszki*“¹⁰, 1730 m. valdos inventoriuje Naujamiesčio dvaras aiškiai vadinamas Liberiškėmis, t. y. Liberiškiu (*opisanie dworu nowomieskiego Liberyszki nazwanego*). Būtent jame buvo valdos administratoriaus pastatas (*do budynku administratorskiego*)¹¹. Būtent Liberiškio dvare gyveno ir škotai Benetai, kai reziduodavo Naujamiestyje. Ši situacija kažkiek analogiška padėčiai dėl Naujamiesčio evangelikų reformatų pamokslininkų gyvenamosios vietos. Jie gyveno ne pačiame Naujamiestyje, o Nociagalos kaime. Romanas Valavičius 1592 m. liepos 20 d. fundacija, kuria naujai patvirtino dėdės E. Valavičiaus fundaciją, pakeisdamas ir papildydamas ją atskyrė Nociagalos palivarką nuo Naujamiesčio dvaro, kadangi ankstesnės fundacijos pamokslininkui ir mokytojui išlaikyti neužteko. Kaimas yra dešinėje Nevėžio upės pusėje, važiuojant keliu iš Panevėžio prieš Naujamiestį. Kaip Naujamiesčio valdos dalis jis minimas 1585 m. Bažnyčiai užrašytas pajamas sudarė minėto Nociagalos palivarko 9 valakai – nuo valako 3 kapos grašių, statinė rugių, statinė avižų, 2 vištos, 20 kiaušinių, 20 grybščių linų ir neišmatuotas kelių valakų užsienis. 1725–1727 m. bažnyčios ir jos valdų inventoriuje nurodyta, kad pamokslininkas „*visuomet*“ gyvena Nociagalos palivarke, o diakonas – klebonijoje prie bažnyčios Naujamiestyje¹². Tai patvirtina ir kiti duomenys. Pvz., 1749–1750 m. joje buvo pakrikštytos Naujamiesčio kunigo Samuelio Žuko dukters, o 1751 m.

¹⁰ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau *LVA*), f. SA, b. 2, l. 229–232v.

¹¹ *AGAD*, AR, dz. 25, nr. 2749, l. 1.

¹² Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau *LNMMB*), f. 93–918, l. 5–5v.

ir 1753 m. – sūnūs. Antroji duktė ir sūnūs ten pat ir mirė¹³. Analogiškai šiame palivarke gimė ir buvo pakrikštyti kito kunigo Martyno Labovskio vaikai 1759, 1761–1762, 1764, 1766–1767, 1770 ir 1772 m.¹⁴

Nuo XVI a. pab. Naujamiestis buvo Radvilų. 1594 m. didikas Kristupas I Radvila Perkūnas už 10 000 kapų gr. valdą nusipirko iš E. Valavičiaus paveldėtojų Romano Valavičiaus ir jo žmonos kunigaikštienės Nastazijos Zbaražskos. Naujamiestis buvo glaudžiai susijęs su Kėdainių valda. Pagal valstybinį administracinį-teritorinį suskirstymą nuo XVI a. vid. Naujamiestis buvo Upytės pavieto, Trakų vaivadijos sudėtyje.

Škotai Benetai¹⁵

Žymiausias visų laikų Kėdainių ir, matyt, Naujamiesčio bei viso Panevėžio krašto škotas buvo Jurgis Jokūbas Benetas (*George Bennet*, († po 1676 10 22–pr. 1677 04 28). Apie jį istoriografijoje rašyta mažai. Tai iš esmės tik silpnas Ryszardo Mienickio straipsnis¹⁶, trumputė Grzegorz Błaszczyko biograma¹⁷ ir įvairūs paminėjimai škotų imigracijos į Abiejų Tautų Respubliką kontekste¹⁸, analogiškai pami-

¹³ 1749 05 18 Nociagalioje pakrikštyta jo ir Onos iš Bengenų duktė Kotryna; 1750 08 23 ten pat pakrikštyta duktė Mariana Zofija, mirusi ten pat 1753 05 15; 1751 12 30 ten pat pakrikštytas sūnus Jonas Steponas, miręs 1752 01 03; 1753 04 01 ten pat pakrikštytas sūnus Samuelis Florijonas, miręs ten pat 1751 04 08; 1754 06 16 ten pat pakrikštyta duktė Ona; 1755 09 29 ten pat pakrikštyta duktė Joana Elžbieta. Krikšto motina buvo Judita Žukaitė, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau *LVI*), f. 606, ap. 1, b. 157, l. 1, 174v, 175, 175v.

¹⁴ 1755 09 29 krikšto įrašė minima Elžbieta iš Silvestrovičių Labovska, kaip rodo tolesni įrašai, M. Labovskio žmona; 1759 06 11 Nociagalioje pakrikštyta jų duktė Ona Felicijona; 1761 03 25 ten pat pakrikštyta Marijona Kotryna; 1762 05 18 duktė Teodora Elžbieta; 1764 12 19 Regina Konstancija; 1766 01 20 Aleksandras Liudvikas; 1767 11 16 Juzefas; 1770 03 29 Tomas Jeronimas; 1772 04 05 Felicijona Liudvika, *ten pat*, l. 177, 177v, 178, 179, 179v, 180, 180v, 181v.

¹⁵ Straipsnyje bus vartojamos originalios ir sulietuvinotos škotų asmenvardžių formos.

¹⁶ Mienicki R., Benet Jerzy h. Benet, *Polski Słownik Biograficzny*, 1935, t. 1, nr. 4. P. 428.

¹⁷ Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa: 2014, t. 1. P. 114. Autorius pateikia naujų duomenų – kad J. Benetas laikė Kiušovčiznos ir Babėnų palivarkus (žr. žemiau), tačiau neatlikęs tyrimo pernelyg lengvai sutinka, kad M. Bonieckio ir S. Urusko herbinyuose minimi XIX a. Benetai yra J. Beneto palikuonys.

¹⁸ Biegańska A., In Search of Tolerance: cottish Catholics and Presbyterians in Poland, *Scottish Slavonic Review*, 1992, t. 17. P. 37–59; W. Kowalski, *Wielka imigracja. Szkoci w Krakowie i Małopolsce w XVI – pierwszej połowie XVII wieku*, Kielce, 2010; Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*. The Formation and Disappearance of an

nėjimai Kėdainių miesto ar Radvilų istoriografijoje¹⁹. Atskirai tirta ir rašyta apie J. Beneto namą Kėdainiuose Didžiojoje g., vertingą kultūros paveldo objektą²⁰. Svarbūs škotų autorių biografiniai ir heraldiniai tyrimai, tačiau juose stokojama daugelio duomenų, ypač apie vėlyvąją Benetų genealogiją²¹. Kai kurie škotų tyrėjai, atrodo, klaidingai tapatina Lenkijos kariuomenėje tarnavusį pulkininką Jurgį Benetą (*George Bennet*), kuris vadovavo 1000 kareivių daliniui kovose su turkais 1634 m. ir „mūsų“ Jurgį Benetą²². Pernelyg didelis amžiaus skirtumas susidaro.

Ethnic Group, Leiden-Boston: 2012. P. 113–114, 157–158, 277–282, 348, 451etc; Sliesoriūnas G., *Lietuvos istorija*. T. 6: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, Vilnius: 2015. P. 366–382.

¹⁹ Tworek S., Z dziejów kalwinizmu w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII w., *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 1966, t. 21(8). P. 193–201; Eriksonas L., The Lost Colony of Scots: Unravelling Overseas Connections in a Lithuanian Town, *Ships, Guns and Bibles in the North Sea and the Baltic States c.1350–c.1700*, edited by A. I. Macinnes, T. Riis and F. G. Pedersen, East Lothian: 2000. P. 173–187; Žirgulis R., Škotų bendruomenė Kėdainiuose 1630–1750, *Lietuvos muziejų rinkiniai*, Kėdainiai: 2002, Nr. 1. P. 23–27; to paties, The Scottish Community in Kėdainiai c. 1630 – c.1750, *Scottish Communities Abroad in the Early Modern Period*, edited by A. Grosjean and S. Murdoch, Leiden-Boston: 2005. P. 225–247; Murdoch S., *The Scottish Community in Kėdainiai (Kiejdany) in its Scandinavian and Baltic Context*, *Almanach Historyczny*, 2007, t. 9. P. 47–61; Juknevičius A., *Senieji Kėdainiai. Istorija ir įdomybės*, Kėdainiai: 2017. P. 152–156; Ragauskaitė A., Škotų pavardžių užrašymo tendencijos XVII–XVIII a. Kėdainių miesto istorijos šaltiniuose, *Acta Linguistica Lithuanica*, 2016, t. 75. P. 39–61.

²⁰ Oksas J., *Kėdainių senamiesčio 78 kvartalas. Istoriniai tyrimai*, Kaunas-Vilnius: PRPI: 1977, *Vilniaus regioninis valstybės archyvas* (toliau *VRVA*), f. 1019, p. 24; to paties, *Kėdainių senamiesčio Liaudies g. Nr. 4 gyvenamasis namas. Istoriniai tyrimai*, Vilnius-Kaunas: PRPI: 1978, ten pat, f. 1019, ap. 11, b. 2556; to paties, Gyvenamieji namai Kėdainiuose Taikos 2, 10, 24, 27, *Liaudies 2/20, Kranto II-ji 4. Istoriniai tyrimai*, Vilnius-Kaunas: 1982, ten pat, f. 1019, ap. 2531, l. 8–11; *Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius: 1994, t. 2. P. 179–180; Juknevičius A., *Senoji gatvė 7, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*, Vilnius: 2015. P. 324–328; to paties, *Škotų palikimas Kėdainiuose*, Vilnius: 2015. P. 17–22.

²¹ *Fasti Ecclesiae Scoticae: the Succession of Ministers in the Church of Scotland from the Reformation*, by Hew Scott, Edinburgh: 1925, t. 5; Nisbet A., *A System of Heraldry Speculative and Practical: with the True Art of Blazon, According to the Most Approved Heralds in Europe: Illustrated with Suitable Examples of Armorial Figures, and Achievements of the Most Considerable Svinames and Families in Scotland, Etc, Together with Historical and Genealogical Memorials Relative Thereto*, Edinburgh: 1722, t. 1; Burke J., Burke J. B., *A Genealogical and Heraldic History of the Extinct and Dormant Baronetcies of Englan, Ireland, and Scotland*, second edition, London: 1841. P. 617; *The Complete Baronetage*, edited by G. E. Cokayne, Exter: 1904, t. 3–4.

²² Bennet, George, SSNE Database. „George Bennett was a colonel in Polish service who led a regiment of 1000 infantry against Turkish troops in 1634. In 1658 he served as chief executive of the town of Kėdainiai in Lithuania after both famine and plague had reduced the population“, el. išteklis: <https://www.st-andrews.ac.uk/history/ssne/item.php?id=5307>.

Didelės svarbos yra lotynisto Benedikto Kazlausko atliktas J. Beneto 1674 m. lotyniškos poemos „Viešpaties dešinės galybė“ (Virtus dexterae Domini...) apie 1637 m. Chotino mūšį vertimas²³ ir meno istoriko Mieczysława Gębarowicziaus straipsnis apie poemos priedą – mūšio schemą bei jos autorių Lauryną Kščonovičių²⁴.

J. Beneto tėvas buvo Šv. Trejybės bažnyčios Edinburge, Škotijoje pamokslininkas Williamas Bennetas († 1647 m. kovas), vedęs Jeaną Bonar. Tėvas baigė studijas St. Andrews universitete. Ir daugiau J. Beneto šeimos narių buvo dvasininkais, iš viso senelis bei trys dėdės. Senelis Andrew Bennetas († apie 1641) *Monimail*, dėdė Jamesas Bennetas († apie 1640) – *Auchtermuchty*, dėdė Robertas Bennetas († 1674) – *Kilrenny*, Andrew Bennetas († 1651) – *Creich* bažnyčioje. Jo teta Mary irgi išteikėjo už dvasininko – jos vyras Jamesas Wedderburnas, kunigavęs *Moonzie* († 1661)²⁵. Škotijos presbiterionų bažnyčios istorijai skirtame veikalė teigiama, kad po J. Beneto dėdės dvasininko Jameso mirties našlė Geils, George'o Moncrieffo of Reidie duktė išteikėjo už sero Jameso Oliphanto iš *Newtono*, *Session* lordo, o galiausiai už Kėdainių pirklio Jameso Pettygrew iš *Southouse'o*, su kuriuo susilaukė penkių sūnų – Stepheno, Andrew, Davido, Williamo ir Johno († pr. 1682)²⁶.

Apie J. Benetą išsamesnių duomenų iki jam pasirodant Kėdainiuose kol kas rasti nepavyko. Kaip ir keli giminaičiai, galėjo būti studijavęs *St. Andrews* universitete. Neaišku, kada jis atvyko į miestą. Pirmoji svetimšalių – vokiečių, škotų ir kt. banga Kėdainius pasiekė 1628–1629 m. Tačiau, atrodo, J. Benetas į Kėdainius turėjo atvykti kiek vėliau. 1637–1638 m. Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios rinkliavų sąrašuose jo nėra,

²³ Kazlauskas B., Jokūbas Benetis, Viešpaties dešinės galybė. Iš lotynų kalbos išvertė Benediktas Kazlauskas, *Knygotyra*, 1974, t. 4 (11). P. 113–145.

²⁴ Gębarowicz M., Nowe materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego, *Studia Wilanowskie*, 1978, t. 3–4. P. 45–87. Čia pažymima, kad iliustracija buvo rasta ukrainiečių meno istoriko D. Stepoviko ir publikuota 1975 m. A. Tarasovičiaus monografijoje.

²⁵ *Fasti Ecclesiae Scoticae: the Succession of Ministers in the Church of Scotland from the Reformation*, by Hew Scott, Edinburgh: 1925, t. 5. P. 126, 131–132, 136, 165, 168, 213.

²⁶ Rašoma „at Kerdone, Lithuania“, *ten pat*, p. 126.

nors jame minimi kiti škotai, tarp jų būsimasis J. Beneto uošvis, pirklys Johnas Arnetas (Arnott, Arnett, † pr. 1664 02 05), kuris į Kėdainius atvyko 1630 m.²⁷, o 1642 m. krikštijo sūnų Dovydą²⁸.

J. Benetas bažnyčios aktuose pradedamas minėti 1658 m. balandžio 12 d., kai buvo paskirtas prižiūrėti jos sąskaitas. Gruodžio 2 d. bažnyčios sesijos aktą pasirašė jau pats. Bažnyčios finansais rūpinosi ir vėliau – 1659–1661 m. buvo jos ūkvedžiu. 1661 m. gruodžio 19 d. ūkvedžio našta J. Beneto prašymu iš jo buvo paimta – eidamas šias pareigas neretai pridėdavo ir savo pinigų, už ką jam vėliau buvo atlyginta. Tačiau jis ir toliau buvo aktyvus bendruomenės narys – rėmė bažnyčią, špitolę, mokyklą. Pvz., jis išpirko Karaliaučiuje buvusį didįjį bažnyčios sietyną ir atplukdė į Kėdainius²⁹, skyrė lėšų mokyklos tvorai pastatyti. 1661 m. rugsėjį jau būdamas miesto tarėju buvo išrinktas bažnyčios vyresniuoju iš miestiečių pusės (ex ordine civico). Iš šių pareigų pasitraukė 1668 m. vasarį, pradėjęs faktiškai vykdyti Kėdainių seniūno pareigas, nors pažadėjo padėti bažnyčiai ir toliau³⁰. Bažnyčios aktuose po 1669 m. jis dažniau minimas dėl ankstesnių jo įsipareigojimų, pvz., stiklo ir alavo davimo mokyklos remontui, tačiau dėl atskirų klausimų tvarkymo į jį buvo kreipiamasi ir vėliau, pvz., 1676 m.³¹ Iš J. Beneto sūnų 1679 m. buvo siekiama atgauti 1000 auks., skirtų bažnyčiai Vesežio testamentu. Gi pas juos buvo likęs už 1200 auks. įkeistas bažnyčios sidabras³².

Grįžtant prie J. Beneto šeimos reikia pažymėti, kad 1652 m. vasario 11 d. Kėdainiuose jis vedė jau minėto tautiečio J. Arneto dukterį Sofiją

²⁷ Juknevičius P., Škotų palikimas Kėdainiuose, p. 13–14; Arnot J., M. D., of the Indian Medical Service, *The House of Arnot and Some of Its branches: a Family History*, Edinburgh: 1918. P. Juknevičius remiasi: Arnot J., 1918, The House of Arnot Edinburgh. Edgerton Collection of the British Library (Ch 413–414); *LNMMB*, f. 93-540, p. 49–50, 56.

²⁸ Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth*, 16th–18th Centuries, p. 438.

²⁹ Apie sietyną (žirandolį) plačiau žr.: Kazlauskas G., Radvilų žirandolis, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, Vilnius: 2016, t. 18. P. 111–119.

³⁰ *LNMMB*, f. 93-541, p. 15–16. Taip pat žr. p. 18, 20, 21.

³¹ *LNMMB*, f. 93-540, p. 129v, 133, 144, 145, 147, 155, 161, 162; f. 93-541, p. 6, 10, 21, 30, 38, 48, 58.

³² *Ten pat*, p. 75.

(Zofia)³³. Ji šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1649 m. kaip liudytoja, krikštijant Adomo Keano (Kink) sūnų³⁴. Jai mirus 1664 m. vasario 5 d. J. Benetas vedė Oną Sofiją Richteraite (*Anna Zofia Rychterówna*, † po 1700 m.) iš Elbingo, Martyno Kaštelos našlę³⁵. Praėjus keliems metams po J. Beneto mirties – dar 1686 m. inventoriuje jos namas Didžiojoje g. įvardytas kaip J. Beneto našlės³⁶ – ištekejė už Drohičino stalininko Vaitiekaus Kačinskio († 1685), o šiam mirus – už Ukmergės vaiskio Mykolo Tovianskio († 1693)³⁷. Vaikų J. Benetas, berods, susilaukė tik su pirmąją žmona. Po tėvo mirties 1677 m. balandžio 28 d. laišką pasirašė trys našlaičiai save vadinantys broliai Benetai: Jonas, Jokūbas ir Benjaminas³⁸. Sūnus Jonas 1677 m. antrąją tėvo žmoną vadina pamote. Jis teigė, kad ji staiga išvažiavo iš Vyžuonėlių ir globėjais pasikvietusi Siesickius pradėjo Lietuvos Vyriausiajame Tribunole su posūniais teistis³⁹.

Kotryna Benet

Vienintelė pilnametystės sulaukusi J. Beneto duktė buvo K o t r y -

³³ LVIA, f. 606, ap. 1, b. 144, l. 61v.

³⁴ Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*, p. 441.

³⁵ Ji buvo antroji M. Kaštelos žmona. Jo vaikai vadina ją pamote, LVIA, f. 606, ap. 1, b. 144, l. 67v; f. SA, b. 2, l. 231; Rachuba A., *Małżeństwa szlachecko–mieszczańskie w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII w., Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, redakcja Bernadetta Manyś, Michał Zwierzykowski, Poznań: 2016. P. 139.

³⁶ Oksas J., *Kėdainių senamiesčio regeneracijos istoriniai tyrimai*, Kaunas: 1990. P. 120. Dėkoju archeologui A. Juknevičiui už galimybę pasinaudoti rankraščiu.

³⁷ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 3 Kėdainiai, sudarė Antanas Tyla, Vilnius: 2002. P. 261, 280 (toliau LMMPA), t. 3 Kėdainiai, sudarė Antanas Tyla); *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius* (toliau VUB), f. 7, nr. 55, l. 140, 168; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1 *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, przy współpracy Uładzimir Jemialianczuka i Andreja Macuka, Warszawa: 2004. P. 510; Rachuba A., *Małżeństwa szlachecko–mieszczańskie w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII w.*, p. 139.

³⁸ Vyžuonėlės, 1677 04 28. Jonas, Jokūbas ir Benjaminas Benetai – Kazimierui Klockockiui, AGAD, AR, dz. 5, nr. 531, p. 13.

³⁹ Vilnius, 1677 07 21. J. Benetas – L. K. Radvilaitės patarėjams, *ten pat*, p. 16.

n a (1640–1695), kuri, atrodo, 1672 m. buvo Karaliaučiuje. Sausio mėn. J. Benetas prašė perduoti jai laišką⁴⁰. Kaip buvo įprasta Vilniaus ir kitų didžiųjų LDK miestų elitų nariams⁴¹, jau būdamas Škotijos baronetu, J. Benetas išleido už neeilinio bajoro. Ją 1673 m. ištekinio už Minsko kaštelionaičio, karaliaus dvariškio, Josvainių seniūno, Ariogalos tįūno (1682) Jurgio Konstanto Judickio (1640–1683). Tam didelės įtakos galėjo turėti tai, kad J. Benetui pavyko dukteriai perduoti jo laikomą didelės vertės Karūnavos palivarką. K. Bennet tapo antrąja J. K. Judickio žmona⁴². K. Judickio tėvas Aleksandras buvo Josvainių seniūnas (nuo 1643 m.), Rečicos vaiskis (nuo 1672 m.), Minsko kaštelionas (nuo 1672 m.). J. K. Judickis su K. Bennet susilaukė sūnaus Mykolo Aleksandro (1660), dukters Felicijanos (g. 1680), ištekejusios už Trakų pastalininkio Motiejaus Riomerio (g. 1680)⁴³.

Našlė K. Benet po J. K. Judickio mirties ištekejė (minima kaip žmona 1687) už Polocko stalininko Kristupo Benedikto Nemirovičiaus Ščito († 1720), būsimąjo LDK taurininko (1702–1713), Smolensko kašteliono (1713–1720), su kuriuo susilaukė sūnaus Benedikto, nepalikusio įpėdinių. Vyruui perdavė ankstesnio vyro jai perleistas teises į Josvainių seniūniją⁴⁴.

Jonas Benetas

J. Beneto sūnus Jonas figūruoja tik jau minėtoje 1677 m. korespondencijoje. B. Radvilos pavaldėtojos, mažametės Liudvikos Karolinos Radvilaitės patarėjų jis prašo po tėvo mirties palikti jiems jų nuosavybę,

⁴⁰ Kėdainiai, 1672 01 03. J. Benetas – Brandenburgo kurfiursto sekretoriui, *ten pat*, nr. 532, p. 62.

⁴¹ Ragauskas A., *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: 2002. P. 181–184.

⁴² *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3 *Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby Warszawa: 2015. P. 104, 334.

⁴³ Wasilewski T., Judycki Aleksander h. Radwan odmienny (zm. po 1677), *Polski Słownik Biograficzny*, 1965, t. 11, nr. 4. P. 309–310.

⁴⁴ Haratym A., Szczytt Niemirowicz Krzysztof Benedykt, *ten pat*, 2011, nr. 195. P. 568–570.

rašo apie pamotės jiems iškeltą bylą ir kt.⁴⁵ Daugiau duomenų apie jo likimą kol kas rasti nepavyko.

Jokūbas Benetas

Daugiausia kol kas pavyko išsiaiškinti apie kitą J. Beneto sūnų Jokūbą († 1730). Ko gero, tai jis minimas Kėdainių evangelikų reformatų gimnazijos 1666 m. rugpjūčio 17–1668 m. kovo 26 d. mokinių sąrašė⁴⁶. 1669 m. balandžio 10 d. jau turėjo būti pilnametis, nes sutiko tapti Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios ūkvedžiu. 1672 m. liepos 27 d. pasirašė bažnyčios sesijos aktą. Atsiskaitydamas už 3 m. eitas pareigas 1673 m. balandžio 21 d. sesijoje nurodė, kad iš savo lėšų sumokėjo 30 auks. Jam buvo pažadėta, kad 1674 m. iš pareigų bus atleistas⁴⁷.

Prieš pradėdamas studijas Vilniaus universitete, atrodo, turėjo perėti į katalikybę. Būdamas studentu 1674 m. sausį jis paskelbė lotynišką poemą „Viešpaties dešinės galybė...“⁴⁸, kurią pasirašė kaip „a Jacobo Bennet, equite Litvano et academico Vilnensi“, taigi antros kartos Lietuvos škotas jau vadinosi „Lietuvos bajoru“⁴⁹. Taip norėta pabrėžti pirmiausia savo bajoriškumą ir pilietiškumą, t. y. faktą, kad naudojasi visomis bajoriškomis teisėmis. Nepaisant to, kad jo tėvo indigenatas Lietuvoje dar nebuvo pilnai patvirtintas (žr. žemiau).

⁴⁵ Vyžuonėlės, 1677 04 28. Jonas, Jokūbas ir Benjaminas Benetai – Kazimierui Klockockiui, AGAD, AR, dz. 5, nr. 531, p. 5–6, 8–9, 13; Vyžuonėlės, 1677 07 01. J. Benetas – Povilui Sienickiui, *ten pat*, p. 1–3; Vilnius, 1677 07 21, J. Benetas – L. K. Radvilaitės patarėjams, *ten pat*, p. 16.

⁴⁶ LNMMB, f. 93, b. 541, lapai nenumuoti, yra prieš l. 1.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 21, 36, 38.

⁴⁸ Pilnas pavadinimas: *Virtus dexterae domini in virtute Polonorum Lituorum[ue] ostensa, atque illustrissimo domino d. Michaeli Casimiro Pac, palatino Vilnensi... et illustrissimo ac excellentissimo domino d. Michaeli Casimiro Radziwil S. R. I. Principi... nec non toti exercitui M. D. Lituaniae dicata / a Jacobo Bennet equite Litvano, et Academico Vilnensi*. Vilnae: Typis Academicis, 14 Ianuarii anno Domini 1674.

⁴⁹ Taip reikėtų versti lotynišką žodį „eques“. Lotynistas Benediktas Kazlauskas išvertė „didikas“, tačiau istoriškai toks vertimas netikslus, nes J. Benetas juo nebuvo, plg. Kazlauskas B., Jokūbas Benetis, Viešpaties dešinės galybė. Iš lotynų kalbos išvertė Benediktas Kazlauskas, *Knygotyra*, 1974, t. 4 (11). P. 118, 123.

Kūrinių ji dedikavo įtakingajam LDK didžiajam etmonui, Vilniaus vaivada, Mykolui Kazimierui Pacui (1624–1682) ir LDK pakancle-riui, lauko etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai (1635–1680). Nepamiršo poemoje paminėti ir Benetų nuopelnų, konkrečiai savo tėvo Jurgio Beneto:

Jurgis Benetis – šv. Respublikos

Didenybės majoras ir sekretorius

Šitokia meilė ragina dirbt, kad tave, mano tėve,

Mūza mano giesmėj neaplenktų, bet kai mano balsas

Netgi garbės pareigos nebeturi, gerai, kad tylėjau

Ir kad vietoj tavęs prisiminiau šaunią kariauną;

Karo metu prie pilies lietuviškas Marsas naudojosi

Kovai aštriai kai kuriais, kai priešpilį stiprų pralaužė

Ir gyventi norėjo, mirties nasruose atsidūręs.

Jam gi mūsų kareivis pirmą pašventė balsą,

Veržėsi pirmas pavojun, kad pabaigą šaunią pasiektų,

Teiktų gyvybę tėvynei; žinojo jie vyriškos rankos

Daugel kovos pavyzdžių, abiejų šių genčių bendrumą,

Ir už taurųjį darbą didžiąją garbę palieka

Amžiams ilgiesiems, ir karo nuopelnus skiria

garbingus:

*Jie yra Benečio šlovės amžinieji paminklai*⁵⁰.

Dėl šios poemos J. Benetas lietuvių tyrėjų yra vadinamas poetu, tačiau poema – tik studentiškas kūrinys. Daugiau apie J. Beneto poetinę kūrybą duomenų nėra. Reikia pažymėti, kad ši poema galėjo būti nesavarankiškas ar ne visiškai savarankiškas kūrinys. Neatmestina, kad per tokį trumpą laiką parašyti poemą J. Beneto sūnui padėjo koks

⁵⁰ *Ten pat*, p. 142.

nors universiteto profesorius⁵¹ arba, pvz., poetas Stanislovas Samuelis Šemeta, tuomet irgi studijavęs Vilniaus universitete ir 1674 m. taip pat paskelbęs Chotino mūšiu skirtą poemą, tik lenkų k. (Moc i ręka Boska w odwadze polskiej i litewskiej okazana w dzień biskupa Turońskiego Marcina świętego anno 1673 11 novembris pod Chocimem)⁵². Tais pačiais 1674 m. trumputę lenkišką poemėlę „Haracz krwią turecką Turkom wyplacony“ paskelbė kariškis iš LDK Steponas Jonas Šlizenis⁵³. Įdomu, kad XVII a. Lietuvos lotyniškų leidinių bibliografijoje nurodomas „Virtus dexteræ domini“ egzempliorius, kurio antraštiniame lape autoriumi apskritai nurodytas kitas asmuo – Andrius Grinkevičius (Andreas Hryniewicz)⁵⁴! Taigi, klausimas dėl kūrinio autorystės lieka atviras.

Atrodo, kad J. Benetas ir baigęs Vilniaus universitetą Kėdainių tuoj pat nepaliko. 1674 m. būtent jam mieste Raseinių g. priklausė 13 rykščių dydžio sklypas⁵⁵. Tikėtina, kad šiam Benetui kuriam laikui buvo tekusi Naujamiesčio valdos nuoma. Išliko iš *Liberiškio* 1677 m. Jokūbo Beneto rašytas laiškas Kėdainių seniūnui, kuriame rašoma dėl galimų vaivadų (matyt, Oginskių) sprendimų⁵⁶.

Vilniaus universitetą baigus jam didesnių kliūčių karjerai neliko, greičiau atvirkščiai. Pats škotiskumas irgi nekliudė, matyt, J. Beneto gyvenime mažai jo teliko. Yra žinoma, kad katalikybės priėmimas pa-

⁵¹ Taip galvoti linkęs M. Gębarowiczus, netikintis, kad studentas būtų pajėgęs per tokį trumpą laiką parašyti poemą. Jis kritiškai vertina tiek poemos, tiek jos priedo tikslumą, žr. Gębarowicz M., *Nowe Materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego*, *Studia Wilanowskie*, 1978, t. 3–4, p. 68–69.

⁵² Stanisław Samuel Szemiot, *Summariusz wierszów*, wydał i opracował M. Korolko, Warszawa. 1981. Apie jį žr.: Niedźwiedz J., Szemiot Stanisław Samuel h. Łabędź, *Polski Słownik Biograficzny*, 2012, t. 48/1, nr. 196, p. 160–161; Rachuba A., Kilka uwag o Stanisławie Samuele Szemiole, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1986, t. 31, p. 119–125; Kamykowski L., *Stanisław Samuel Szemiot*, Lublin: 1937.

⁵³ Ryba R., *Obraz kampanii chocimskiej z perspektywy litewskiego poety żołnierza*. Stefan Jan Ślizień: „Haracz krwią turecką Turkom wyplacony“, *Śląskie Studia Polonistyczne*, 2017, nr. 2, p. 51–65.

⁵⁴ *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: 1998. P. 46, nr. 78.

⁵⁵ *Lietuvos Mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka* (toliau MAVB), f. 259–180, l. 9.

⁵⁶ 1677 05 10, Lib(eriškis), J. Benetas – D. Kosciuskai, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 531.

prastai būdavo svarbus žingsnis į polonizaciją. 1686 m. vedė Tolkačiaus (Tołkacz) našlę Eleną Kimabaraitę (min. 1686, 1713 m.)⁵⁷. 1690 m. Vilniaus vaivadijos padūmės mokesčio sąrašuose minimas Jokūbas Benetas su žmona Aleksandra (kitais duomenimis, Elena), valdęs 8 dūmų dydžio Bohinio (Bohiń), 3 dūmų Stolpovščiznos (Stołpowszczyzna) bei 2 dūmų Gurių (Góry, Wołodkuszki) kaimus, buvusius Vidžių parapijoje, Breslaujos paviete⁵⁸. Prieš 1693 m. už 22 000 auks. su žmona laikė Ostrovco (Ostrowiec) valdą Ašmenos ir Breslaujos pavietuose⁵⁹. Atrodo, kad per žmoną įgijo Bohinio valdą, nes ji dar 1656 m. priklausė Kimbarams. 1699 m. liepos mėn. turto užrašyme J. Benetui žmona mini tas pačias iš tėvų ir giminaičių paveldėtas valdas – Bohinį, Sepovčių (Sepowecze), Vilmokų (Wilmoki), Meleškių (Mieleszki) ir Plaukiškių (Plawkiszki) kaimus Breslaujos paviete⁶⁰. 1701 m. Naugarduko vaivada Steponas Tyzenhauzas už 18 000 auks. 3 metams jiems įkeitė Mažųjų Rakiškių (Rakiszki Małe) dvarą Ukmergės paviete⁶¹.

1738 m. ta pati mažą Bohinio 5 dūmų, 7 ½ apgyvendintų ir 2 ½ tuščių valakų valda priklausė Feliksui Cechanoveckiui⁶². Kimbarams bent iki 1667 m. priklausė ir minėta Gurių valda, tačiau J. Beneto žmona teigė, kad šią valdą iš Breslaujos stovyklininkų Komorovskių nupirko jos vyras⁶³. Iš vieno 1699 m. dokumento matyti, kad J. Benetas už 3500 auks. vos neperėmė iš Breslaujos išdininko Motiejaus Kazimiero

⁵⁷ *LVIA*, f. SA, b. 45, l. 419–422; Boniecki O., *Herbarz Polski*, Warszawa: 1899, t. 1, t. 1, p. 161; Hedeman O., *Historja powiatu brasławskiego. Historja powiatu brasławskiego*, Wilno: 1930, *Historja powiatu brasławskiego*, Wilno: 1930. P. 429 (vadina baronu, teigia, kad teisėju buvo 1699–1701 m.), 435; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 1 Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, przy współpracy Uładzimira Jemialianczuka i Andrzeja Macuka, Warszawa: 2004. P. 564, 565, 574, 627.

⁵⁸ *Metryka Litewska. Rejestyry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: 1989. P. 276–277.

⁵⁹ *LVIA*, f. SA, b. 45, l. 1088–1089v.

⁶⁰ *LVIA*, f. SA, b. 45, l. 419–422. Iš parašo matyti, kad moteris buvo raštinga.

⁶¹ *Ten pat*, b. 48, l. 561–564v. Sumokėta taleriais, skaičiuojant 1 talerį po 6 auks.

⁶² Hedeman O., *Historja powiatu brasławskiego*, p. 378, 435; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa: 1915, t. 15, cz. 1, s. 184.

⁶³ *LVIA*, f. SA, b. 45, l. 419–422; Hedeman O., *Historja powiatu brasławskiego*, p. 436.

Jelensio Songailiškių palivarko Ukmergės pavieta. Pretenzijų galiausiai atsisakė, nes jam galiausiai buvo atlyginta⁶⁴.

J. Benetas gavo Mozyriaus pavieto stalininko (dapifer, stolnik) titulą (1688–1730), ėjo Breslaujos pavieto pilies teismo teisėjo pareigas (1697–1699), buvo Breslaujos pavieto teisminiu paseniūniu (1699–1700 m., podstarości sądowy)⁶⁵. 1699 m. išsilavinęs bajoras buvo išrinktas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėju⁶⁶, taigi paviete turėjo būti autoritetingas žmogus. Kaip ir kiti bajorai, susidurdavo su įvairiomis problemomis. Štai po tų pačių Tribunolo teisėjų rinkimų buvo pateiktas protestas, kad J. Benetas juo negali būti, nes yra banitas, t. y. teismo sprendimu paskelbtas tremtiniu⁶⁷. 1720 m. dokumente jis tituluojamas baronu (Jakub baro Benet), o jo žmona baronienė (baronowa Benetowa)⁶⁸, taip prisimenant iš tėvo paveldėtą titulą. Atrodo, kad jų duktė Marijona ištekėjo už kunigaikščio Vladislavo Polubinskio.

Yra pagrindo teigti, kad J. Beneto sūnus Jonas Benetas buvo vedęs Rožę Korsakaitę, su kuria 1713 m. išsinuomojo Sapiegų Saria dvarą ir kaimą. Įdomu, kad dokumente irgi tituluojasi baronetu. Valdą 1742 m. iš jų išpirko Mstislavlio vaiksikis Mikalojus Lopacinskis⁶⁹.

Benjaminas Benetas

Kaip ir jo brolis Jokūbas į bajorišką visuomenę integravosi dar vie-

⁶⁴ LVIA, f. SA, b. 45, l. 165–166v, 259–260v.

⁶⁵ *Ten pat*, l. 165–166v, 1088–1089.

⁶⁶ *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, przy współpracy Andrzeja Macuka i Jewgienija Aniszczenki, Warszawa: 2004. P. 33.

⁶⁷ *Ten pat*, p. 33.

⁶⁸ LVIA, f. SA, b. 71, l. 1147.

⁶⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa: 1889, t. 10. P. 328–329. M. Gębarowiczius klysta teigdamas, kad J. Benetas turėjo būti gana turtingas, kadangi išleido dukterį už kunigaikščio. XVIII a. kunigaikščio titulas jau nelabai ką reiškė, jeigu toks asmuo neturėjo didesnio turto ir pareigų. Dažnas didikas dėl prestižo norėjo turėti... tarną kunigaikštį, pgl. Gębarowic M., *Nowe Materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego*, p. 69.

nas J. Beneto sūnus Benjaminas Benetas. Iš išlikusio laiško matyti, kad su broliais Jonu ir Jokūbu 1677 m. balandžio 28 d. jis buvo Vyžuonėlėse⁷⁰. 1712 m. jis laikė hiberninę karaliaus Šventupės valdą (Świętorzecze) Ukmergės pavieta⁷¹. Pasak Severino Uruskio, J. Beneto sūnus Benjaminas herbo Benet turėjo sūnų Joną, o šio sūnumi buvo Ignotas, Zarwanicos (Zarwanica) ir Chmelevo (Chmielowo) valdų Breslaujos vaivadijoje paveldėtojas, vedęs Zofiją Sulimerską. Atrodo, kad tai jis minimas Vilniaus vaivadijos bajorų Moigių ir Chšenovičių konflikte 1760 ir 1771 m., vadinamas teismo paskelbtu bešloviumi (infames)⁷². I. Benetas susilaukė sūnų – tai pulkininkas ir Varšuvos kunigaikštystės karo ministerijos valdininkas Jonas († 1813)⁷³, Stanislovas, Lenkijos karalystės vėliavininkas 1791 m.⁷⁴ Abiejų J. Beneto sūnų bajorų likimai galėtų būti atskiro tyrimo objektu. Neatmestina, kad, pvz., Ukmergės paviete tarp jų palikuonių galėjo būti ir „mūsų Beneto“ vaikų ar provaikų apsišaukėlių.

Vilimas Benetas

J. Beneto brolis Vilimas į Kėdainius, matyt, atvyko su juo kartu. Skirtingai nei sūnėnas Jokūbas, V. Benetas toliau liko gyventi Kėdainiuose, taigi liko pirklys, miestietis. Juk indigenatas buvo pripažintas tik jo broliui ir jo palikuonims.

1666 m. minimas V. Beneto namas Pilies g.⁷⁵ 1666 m. jis kartu su škotu Jokūbu Kiuku 1 m. nuomojo prekybos mokesčių, jo $\frac{3}{4}$ turėjo eiti miestui jo skoloms padegti, o $\frac{1}{4}$ – dvarui. Tais pačiais metais jis prašė

⁷⁰ Vyžuonėlės. 1677 04 28. Jonas, Jokūbas ir Benjaminas Benetai – Kazimierui Kłockockiui, *AGAD*, AR, dz. 5, nr. 531, p. 13.

⁷¹ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: 1989. P. 269. Leidinio rodyklėje pažymėtas Aleksandras Benetas atsirado per klaidą, taip pavadinus J. Beneto žmoną Aleksandrą.

⁷² Burba D., *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir baismės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: 2017. P. 265.

⁷³ Pawłowski B., Bennet Jan, *Polski Słownik Biograficzny*, 1935, t. 1, nr. 4. P. 435–436.

⁷⁴ Boniecki O., *Herbarz Polski*, Warszawa: 1899, t. 1. P. 161; Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa: 1904, t. 1. P. 132.

⁷⁵ *VUB*, f. 4. A215, nr. 16891, l. 1v.

B. Radvilos patvirtinti svetimšalių teises užimti pareigas magistratė. Rašte jie rašė, kad būdami iš tolimų kraštų pakviesti į Kėdainius svetimšaliai, įvykdė reikalavimą dėl sėsrumo. Jie ilgai laukę, kad komisija (ji vyko 1666 m.) įvykdys ir kitą punktą, kad po du svetimšalius taryboje ir suolininkų teisme, o keturi asmenys decemvirate būtų. Jie prašė, kad šiai nuostatai realizuoti neturėtų būti kliūtis, kad du asmenys pareigų atsisakė, nes galiausiai pareigas jie užėmė. Pareigas užėmė ir trečiasis – katalikas. Jie prašė, kad svetimtaučių teisės būtų patvirtintos, minėjo, kad vietos lietuviai yra jiems priešiški (mini „upór Litwy“)⁷⁶. 1674 m. miesto inventoriuje Didžiojoje g. minima 4 rykščių dydžio V. Beneto (Willim Bennet) valda⁷⁷. Tai keista, nes ji turėjo priklausyti J. Benetui. Tačiau šis faktas tik patvirtina, kad šis J. Beneto sūnus gyveno Kėdainiuose.

Dar vėlesni duomenys padeda sužinoti ir V. Beneto šeimos sudėtį, apytikslę jo mirties datą. Kunigo Danieliaus Mikolajevskio 1679 m. evangelikų reformatų bažnyčios klausytojų sąrašė surašyti: Ilgojoje (Pilies) g. Wilhelmas Benetas, jo žmona Johana, sūnūs – Vaitiekus (Wojciech) ir Jurgis (Jerzy)⁷⁸. Sąrašė dar minima pat Zofija Benetaitė (Sophia Benetowna), ištekėjusi už salyklininko Aleksandro Mongrifo (Mongriff, Mongrieff, Monkryf) – šie sutuoktiniai gyveno Ilgojoje gatvėje⁷⁹. Iš evangelikų reformatų bažnyčios mirties metrikų knygų sužinome, kad V. Benetas mirė prieš 1694 m. birželio 14 d. Laikotarpyje iki 1694 m. rugpjūčio 17 d. jis buvo perlaidotas kapinės kartu su seserimi Sofija⁸⁰. Šis įrašas kiek trikdo, kadangi tuomet išeina, kad Sofija irgi turėjo būti J. Beneto seserimi. Tačiau jos Benetų šeimos genealogai

⁷⁶ *Ten pat*, nr. 16890, nr. 17583.

⁷⁷ *LMAVB*, f. 259-180, l. 4v.

⁷⁸ Tworek S., *Materiały do dziejów kalwinizmu w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku. Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1969, t. 14. P. 214; Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*, p. 447–448.

⁷⁹ Tworek S., *Materiały do dziejów kalwinizmu w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku*, p. 214; Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*, p. 447–448; *LNMMB*, f. 93-541, p. 72.

⁸⁰ *LVIA*, f. 606, ap. 1, b. 144, l. 81.

nežino. Paprastai moterys į emigraciją nevykdavo arba vykdavo retai. Todėl manytina, kad ji vis tik buvo V. Beneto duktė. Galbūt ateityje pavyks atskleisti ir šį neaiškumą. Duomenų apie 1679 m. paminėtus Jurgį ir Vaitiekų Benetus neišliko. A. Mongrifas po Z. Benetaitės mirties vedė vėl, tapo suolininku ir magistrato nariu.

Kiti Benetai

Kėdainių evangelikų reformatų gimnazijos 1666 m. rugpjūčio 17–1668 m. kovo 26 d. mokinių sąrašė minimas *A n d r i u s B e n e t a s* (Andreas Bennet)⁸¹. Jis galėjo būti J. Beneto arba V. Beneto sūnumi. Deja, daugiau duomenų apie jį nerasta. Tikėtina, kad netrukus mirė. P. Bajeris dar nurodo „jaunesniąją“ *A n n a B e n n e t* (Benettówna)⁸², tačiau duomenų apie ją irgi nerasta.

Benetų kapavietė

J. Benetas buvo gavęs leidimą didžiosios evangelikų reformatų bažnyčios rūsyje įsirengti kapavietę (sklep) pasilaidoti. 1663 m. kovą *de facto* rūsys, kuris buvo po „vyrų suolais“, jau buvo išmūrytas⁸³. Matyt, šiame rūsyje buvo palaidota jo pirmoji žmona, jis pats ir kiti giminaičiai. Tikrai žinoma, kad 1692 m. rugsėjo 1 d. kapavietėje buvo palaidota škotė Alseka Halibortonienė (Halibortonowa)⁸⁴, matyt, Benetaitė. 1694 m. rūsyje buvo palaidota jau minėto škoto A. Mongrifo ir jo žmonos Zofijos Benetaitės mažametė duktė. Kadangi įrašas nedatuotas, galima spėti, kad tai įvyko tarp 1694 m. birželio 14 ir rugsėjo 17 d. Netrukus kapinėse prie minėto rūsio lango buvo palaidota ir pati jos motina Z. Mongrifienė (Monkryfowa), kartu palaidojant iš rūsio perkeltus dviejų jos dukrelių

⁸¹ *LNMMB*, f. 93, b. 541, l. nenum.– prieš l. 1.

⁸² Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*, p. 444.

⁸³ *LNMMB*, f. 93-540, p. 161.

⁸⁴ *LVIA*, f. 606, ap. 1, b. 144, l. 80v.

ir brolio Vilimo palaikus⁸⁵. Benetų rūšys dar minimas XVIII a. pradžioje⁸⁶, tačiau J. Beneto sūnūs bajorai, tikėtina tapę katalikais, jame jau neturėjo būti palaidoti.

Jurgio Beneto karjera

Atvykėlis škotas dėl savo verslumo ir ryšių su Radvilomis naujoje tėvynėje sugebėjo susikurti tokį gerbūvį, apie kurį Škotijoje galėjo tik pasvajoti. Atrodo, kad pradžioje jis užmezgė ryšius su Jonušu II Radvila. Deja, duomenų apie tai išliko mažai ir jie vėlyvi. 1655 m. lapkričio 11 d. esant Kėdainių miestiečiu jam didikas įkeitė Daugalionių vaitiją, buvusią į šiaurę už Linkuvos. Ta proga buvo sudarytas ir valdos inventoriūsus⁸⁷. Apie J. Beneto tarnystę pirmtakams 1661 m. privilegijoje minėjo B. Radvila (žr. žemiau). J. Benetas Lietuvoje pirmiausia padarė municipalinę karjerą – tapo Kėdainių decemviru (dešimtininku, prieš 1655 04 15), magistrato suolininku (paskirtas 1655 04 15)⁸⁸, tarėju (1661). Buvo aktyviu vietos evangelikų reformatų bendruomenės nariu, evangelikų reformatų bažnyčios ekonomu, mecenatu.

1664 m. nuomojo LDK muitus – B. Radvila žadėjo kėdainiečiams dar kartą nurodyti J. Benetui, kad didesnių mokesčių nei priklauso nereikalautų. Savo ruožtu J. Benetas teigė, kad kėdainiečiai yra nedėkingi ir nevertina jo apsaugos nuo kitų muitininkų. B. Radvilai pareiškus jam pretenziją dėl sulaikytų į Vilnių plaukusių jo vytnių teigė, kad jo muitinės raštininkas laivus praleido, o juos sulaikė bei paėmė vašką muitininko Hendricho Moneso raštininkas. Pasak J. Beneto, jis nėra pavaldus Monesui, o šis jam⁸⁹. Būdamas stambiu pirkliau turėjo vytnę, plukdė prekes į Karaliaučių ir atgal⁹⁰.

⁸⁵ *Ten pat*, l. 81.

⁸⁶ *Ten pat*, l. 82.

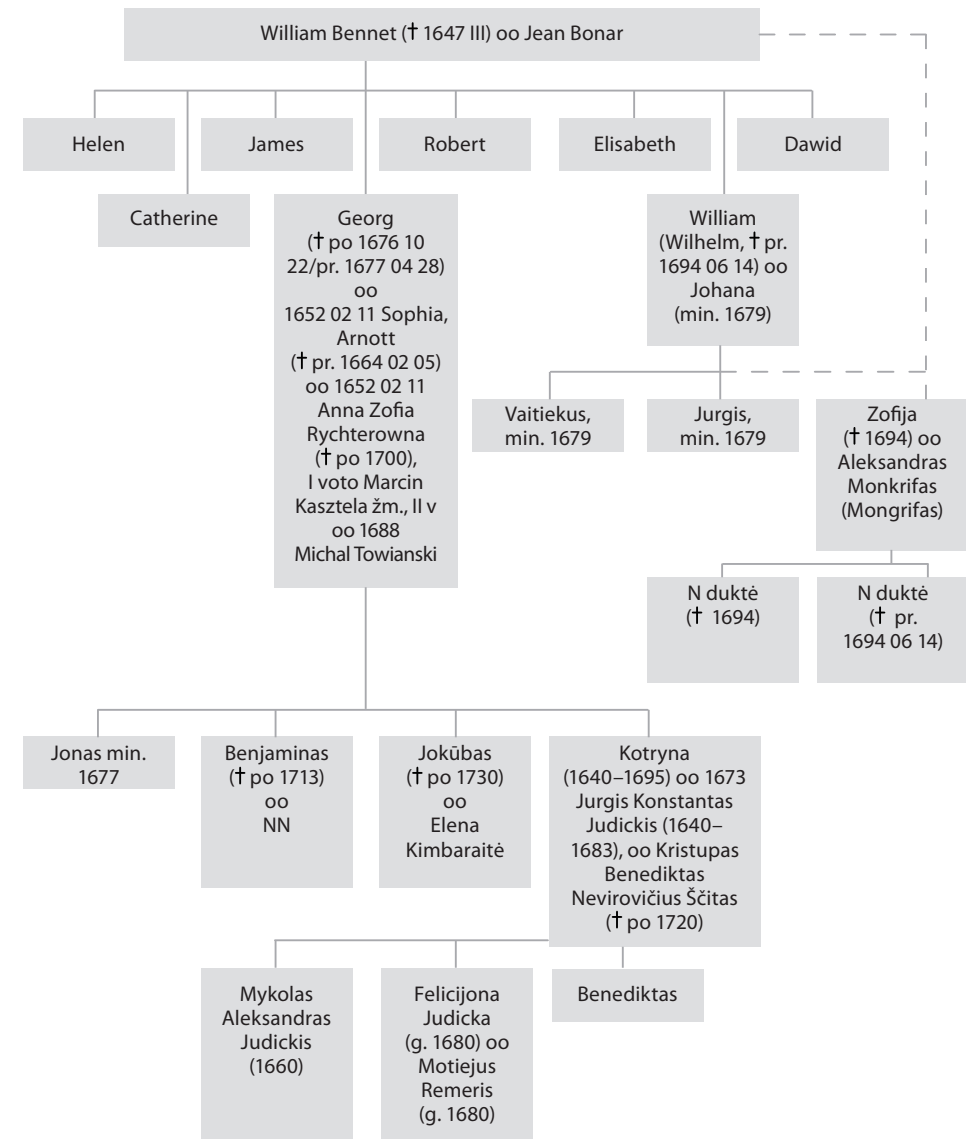
⁸⁷ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 4, p. 202, 204.

⁸⁸ *LMMPA*, t. 3. Kėdainiai, sudarė Antanas Tyla, p. 261.

⁸⁹ *Ten pat*, p. 280; Vilnius, 1664 07 20. J. Benetas – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, nr. 16814.

⁹⁰ Liberiškis, 1669 11 23. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17529, l. 8v.

Jurgio Beneto (George Bennet) genealogija

P a s t a b a : giminystės ryšys, pažymėtas laužyta linija, yra neaiškus.

Kėdainiuose J. Benetas įgijo (pasistatė) kelis namus. Du minimi jau B. Radvilos 1661 m. rašte: vienas turgaus aikštės kampe priešais rotušę ir bažnyčią – sklypo plotas buvo 14 rykštelių, kitas – Didžiojoje gatvėje, einant iš dvaro į turgų, pirktas iš Tčečiakų. Sklypo plotas buvo 159 rykštelės. Rotušės aikštėje buvo dar vienas J. Beneto 5 rykštelių sklypas⁹¹. Beje, rašto davimo priežastys nurodytos: tai J. Beneto tarnystė jo pirmtakams ir pačiam B. Radvilai, ištikimybė sėkmingais ir sunkiais metais, išlaidos, patirtos didinant Radvilų giminės reputaciją ir puošiant Kėdainius, statant puošnius namus⁹². Žodžiai apie J. Beneto ištikimybę Radviloms nebuvo tušti. Pvz., privilegiją Daugalionių vaitijai iš Jonušo II Radvilos J. Benetas gavo 1655 m. gruodžio 11 d.⁹³, t. y. vos 20 dienų prieš didiko mirtį Tykocine. Gruodžio pradžioje Jonušas II jau buvo Lenkijoje. Tikėtina kad J. Benetas buvo kartu su didiku netgi Tikotino pilyje, nors galėjo raštai atkeliauti ir per pasiuntinį. O namas išties namas išsiskyrė dydžiu ir puošnumu. Bene didžiausiame gyvenamajame mūrnamyje mieste, dviejų aukštų, trijų korpusų name Didžiojoje g. buvo karčema ir krautuvės⁹⁴. Abu namai jo nuosavybėje minimi dar 1674 m.⁹⁵

Didikas J. Benetą ir jo vyriškos giminės palikuonis šia 1661 m. privilegija taip pat atleido nuo bet kokių mokesčių miestui, bažnyčiai ir dvarui, išskyrus nustatytus seimo ir pavieto, taip pat nuo dvaro pastorių, nuo miesto ir dvaro teismų. Jis ir jo vyriški palikuonys turėjo būti kviečiami tik į paties kunigaikščio ar jo paveldėtojų, o jam ar jiems esant

⁹¹ *Ten pat*, f. 7-55959, l. 1021-1021v, 1022v.

⁹² Apie uošvio J. Arneto plytas, kurias J. Benetas pardavė ir panaudojo statyboms rašoma Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios 1664 m. lapkričio 5 d. sesijoje, *LNMMB*, f. 93-541, p. 3.

⁹³ *LVA*, f. 1280, ap. 2, b. 1, l. 262.

⁹⁴ Karaliaučius, 1661 05 27. B. Radvilos raštas, *VUB*, f. 4, A212, nr. 16640; *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 4, p. 217; *LMMPA*, t. 3 Kėdainiai, sudarė Antanas Tyla, p. 320. Kai kurie autoriai klysta teigdami, kad namas Didžioji g. 20 ir Senoji g. 7 J. Benetui priklausė iki 1686 m. – škotas mirė keliolika metų anksčiau. Jį valdė našlė, plg. Juknevičius A., *Škotų palikimas Kėdainiuose*, Vilnius: 2015. P. 17; *to paties*, Juknevičius A., Senoji gatvė 7, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*, Vilnius: 2015. P. 324–328.

⁹⁵ Jie nurodyti esantys Didžiosios (rotušės) aikštės dešinėje pusėje (5 rykščių sklypas, laisvas nuo mokesčių) ir Senosios rinkos gatvėje (5 rykščių sklypas), *LMAVB*, f. 180–259, l. 4–5.

užsiėmusiems valstybės reikalais – į jų paskirtųjų teisėjų teismą⁹⁶.

Apie tai, kad privilegija veikė rodo 1664 m. B. Radvilos raštas Kėdainių miestiečiams, kuriame priimtą savo sprendimą dėl miesto ginčo su J. Benetu dėl municipalinės skolos pažadėjo sustabdyti ir iki savo atvykimo į Kėdainius perduoti spręsti savo pareigūnams⁹⁷. J. Benetas miestui buvo paskolinęs nemažą sumą ir jos neatgaudamas skundėsi B. Radvilai. Jis teigė, kad miestiečiai rotušėje paprašyti gražinti skolą tik juokėsi. Jis prašė patvirtinti dvaro asesorių teismo sprendimą⁹⁸. J. Benetas investavo taip pat į Radvilų ekonominį simbolinį kapitalą – iš vieno asmens išpirko kelių tūkstančių auksinų vertės kažkokią Radvilų brangenybę su didikų herbu (klejnot), už kurią per kelis metus gavo nemažą sumą. Ją 1668 m. gegužę B. Radvila norėjo atgauti, tačiau nesutiko J. Benetui mokėti jo prašomos sumos ir net galvojo daiktą areštuoti⁹⁹.

J. Benetas 1667 m. pabaigoje¹⁰⁰ buvo paskirtas Kėdainių seniūnu – tai pati aukščiausia kada nors Kėdainių škoto ar miestiečio valdoje užimta pareigybė. Juolab kad tuomet dar neturėjo nei Škotijos baroneto titulo, nei Lietuvoje pripažintos bajorystės. O administruoti Kėdainių valdą buvo didelis iššūkis. Būdamas šiose pareigose vykdė pačias įvairiausias funkcijas – nuo teisminių iki informacinių, jos dažnai peržengdavo valdos ribas. Škotui tekdavo susidurdavo su daugybe ūkinių, finansinių, teisinių, religinių ir kt. problemų¹⁰¹. Įdomu pažymėti, kad jis puikiai išmoko lenkų k. – yra išlikę daugelis jo autografų. Nuo 1667 m. lapkričio 12 d. administravo ir Kėdainių turgaus prekybos mokesť. Šią funkciją

⁹⁶ 1661 05 27, Karaliaučius, B. Radvilos raštas, *VUB*, f. 4, A212, nr. 16640; *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 4, p. 217.

⁹⁷ *LMMPA*, t. 3 Kėdainiai, sudarė Antanas Tyla, p. 279, 280.

⁹⁸ *VUB*, f. 4, nr. 16814.

⁹⁹ *Ten pat*, nr. 16960, nr. 16963.

¹⁰⁰ Kėdainių valdos seniūnu B. Radvilos buvo paskirtas 1667 12 18, tačiau nenorėjo perimti valdos nesant seniūno T. Penkalskio. Galiausiai vykdydamas didiko nurodymą sutiko ir jo 1667 12 29 raštą Kėdainių rotušėje aktavo 1667 12 30, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 532, l. 9. 1667 12 31 laiške rašo, kad valdą jam perdavė revizorius I. Hazas, *ten pat*, l. 12, 15.

¹⁰¹ *VUB*, f. 4, nr. 17087, nr. 17521–17523, 17526, 17529, 17530, 17532, 18537, 17547, 17550, 17552.

perėmė iš tautiečio burmistro Jurgio Andersono¹⁰². 1674 m. rašte L. K. Radvilaitės komisarams rašė, kad negali pateikti mokesčio sąskaitų, kadangi neturi. B. Radvila nurodydavo iš šių lėšų apmokėti įvairias išlaidas.

Tapęs valdos seniūnu J. Benetas atsidūrė „kitoje barikadų pusėje“, pvz., turėjo reikalauti iš miesto mokesčius, o miestiečiai mokėti, kaip visada, nelabai norėjo. 1668 m. ir 1669 m. laiškuose J. Benetas skundėsi, kad miestiečiai nenori mokėti činšo ir kitų mokesčių, siūlė, kad B. Radvila nurodytų Biržų komendantui Karlingui atsiųsti 4 dragūnus ir su jais rinkti mokesčius. Pasak jo, iš burmistrų negali išgauti 1530 auks. padūmės mokesčio, sumokėta tik 1000 auks. ir t. t.¹⁰³ Miestiečiai savo ruožtu per burmistrą Zigmuntavičių skundėsi B. Radvilai, kad J. Beneto raštininkas, renkantis prekybos mokesťį, antspauduoja jų rūsius, sandėlius ir daryklas. J. Benetas teigė, kad miestiečiai nenori mokėti ir už atsigabentą druską¹⁰⁴.

Kokią didelę svarbą turėjo santykiai su didikais Radvilomis rodo tai, kad B. Radvilos paveldėtojai L. K. Radvilaitės patarėjams pakeitus požiūrį į J. J. Benetą, o galiausiai ir pačiai didikei į jo sūnus, jie neteko malonės bei valdų. Atrodo, kad po nelauktos B. Radvilos mirties patekęs į visagalių mažametės L. K. Radvilaitės (netgi J. Beneto mirties metais jai tebuvo 10 m.) aplinkos – visagalio dvarų ekonomo Stanislovo Nezabitovskio ir įtakingų patarėjų nemalonę, netekęs Kėdainių seniūno pareigų J. Benetas pakeitė savo gyvenimišką strategiją ir mažai dalyvavo evangelikų reformatų bažnyčios ir bendruomenės gyvenime. Matyt, tuomet ir sūnų Jokūbą išsiuntė į Vilniaus universitetą. Ne veltui 1675 m. rugpjūčio mėn. laiške J. Benetas skundėsi, kad nebėra jo kunigaikščio geradari¹⁰⁵.

Juolab kad Kėdainiais J. Benetas niekuomet neapsiribojo. Jo ambi-

¹⁰² Karūnava, 1667 11 19. J. Benetas – B. Radvilai, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 532, l. 1.; Karūnava, 1674 05 22. J. Benetas – komisarams, *VUB*, f. 4, nr. 17553.

¹⁰³ Kėdainiai, 1668 12 16; Liberiškis, 1669 12 07. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17532, nr. 17552; 1669 04 16, Kėdainiai, J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17537.

¹⁰⁴ *AGAD*, AR, dz. V, nr. 532, l. 30.

¹⁰⁵ Karūnava, 1675 08 13. J. Benetas – J. R. Fehru, *ten pat*, l. 68.

cijoms ir gebėjimams miestas buvo per menkas. Jo turtas ir įtaka toli peržengė Kėdainių ar Radvilų valdų ribas. J. Benetas priklausė visos LDK miestietijos elitui, turėjo dalykinių ryšių su turtingiausiais to meto verslininkais, kurie priklausė LDK sostinės Vilniaus elitui. Pvz., J. Benetas dar esant gyvam J. II Radvilai turėjo dalykinių ryšių su turto liu vilniečiu italu Baltramiejumi Cynakiu¹⁰⁶.

Vilniuje jis turėjo nuosavybę. 1672 m. gegužę Vilniaus pirklių gildijos raštininkas Jonas Sebestjanovičius ir teisininkas Stanislovas Ilevičius Vilniaus miesto rotušėje išvadino jį „valstiečiu, prastuoliu, škotu“ (chłopem, prostym człowiekiem, szkotem). Jie nenorėjo pripažinti jo mūrnamo Arklių g. atleidimo nuo apgyvendinimo prievolės įtemptu LVT sesijos metu¹⁰⁷. Tai tik konfliktinės situacijos atspindys, o škotiskumo prikišimas yra ir ekonominio priešiško išraiška.

Karaliaus sekretorius, Škotijos baronetas, Lietuvos bajoras, karaliaus majoras

Savo turtą ir ryšius J. Benetas labai vykusiai investavo į socialinę karjerą – tapimą iš miestiečio bajoru. Pirmiausia iš Jono Kazimiero Vazos įgijo karaliaus sekretoriaus titulą – juo tituluojamas jau 1662–1664 m.¹⁰⁸ 1671 m. J. Benetas (George Bennet) kreipėsi Škotijoje dėl gimimo liudijimo išdavimo (a birth-brieve), teigdamas, kad dėl svarbių reikalų turi gyventi Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, eina aukštas Lenkijos karaliaus sekretoriaus pareigas. Čia jis kiek melavo – pareigų jis nėjo, buvo gavęs tik titulą, kuris tuomet nebuvo labai jau aukštas. Jis pateikė lordo Moncreiffe'o (laird Moncreiffe) ir kitų „džentelmenų“ liepos 19 d. pasirašytą liudijimą. Todėl Škotijos *Privy Council* paten-

¹⁰⁶ *Ten pat*, l. 14–15.

¹⁰⁷ Ragauskas A., *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*. P. 150, 344, 384.

¹⁰⁸ *LNMMB*, f. 94, b. 1507. Taip tituluojamas 1664 07 20 rašte, *VUB*, f. 4, nr. 16814.

kino jo prašymą ir nurodė išduoti raštą su karaliaus antspaudu apie jo gimimą ir kilmę¹⁰⁹. Moncreiffe' o klano vadu ir XIV lordu tuomet buvo seras Thomas Moncreiffe' as, VIII lordo palikuonis, kuris pagal šeimyninį susitarimą 1667 m. nusipirko titulą iš smarkiai įsiskolinusio sero Johno Moncreiffe'o, tačiau titulas atiteko pastarojo broliui¹¹⁰. Nėgana to, iš Anglijos karaliaus Karolio II (1660–1685) 1671 m. birželio 28 d. gavo netgi baroneto titulą – tapo pirmuoju Bennet baronetystės, Fifo grafystėje (Fifeshire) baronetu, gavo ir atitinkamą herbą – jame vaizduojamos trys žvaigždės. Diplome pažymima, kad J. Benetas buvo Lenkijos karaliaus Kazimiero tarnyboje, vėl teigiama, kad ėjo „aukštas“ karaliaus sekretoriaus pareigas ir tapo labai turtingas¹¹¹. Tai buvo *Nova Scotia* baroneto titulas, teiktas 1624–1707 m.¹¹² Taigi, J. Benetas nebandė gauti nobilitacijos naujoje tėvynėje, o pirmiau tapo bajoru ir ne bet koku savo gimtinėje. Faktiškai Lietuvoje įgytą kapitalą sėkmingai investavo gimtojoje žemėje, paversdamas jį socialiniu kapitalu, kurį vėl gi panaudojo naujojoje tėvynėje. Baroneto titulas turėjo daug kainuoti. Įdomu, kad Lietuvoje savo titulą jis niekur neminėjo, pvz., taip nesitulavo laiškuose. Tačiau kai kurie jo palikuonys baroneto titulą naudojo.

¹⁰⁹ *Papers Relating to Scots in Poland, 1576–1793*, by Beatrice C Baskerville, John MacKay Thomson and Francis Stuart, Edinburgh, 1915. p. XXXII; *The Register of the Privy Council of Scotland*, 3rd series, edited and abridged by Edinburgh, 1910, t. 3 1669–1672, p. 374.

¹¹⁰ Clan Moncreiffe, prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Clan_Moncreiffe.

¹¹¹ Privilegijos originalas 1730 m. advokato buvo aktuotas Polocko žemės teisme 1730 m., XIX a. pateko į Vilniaus viešąją biblioteką, o šiuo metu saugomas Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, *LMAVB*, f. B1, nr. 282. Informaciją apie jį paskelbta: Jasas R., Pergamentų katalogas, Vilnius: 1980, p. 399; Nisbet A., *A System of Heraldry Speculative and Practical: with the Truc Ant of Blazon, According to the Most Approved Heralds in Europe: Illustrated with Suitable Examples of Armorial Figures, and Achievements of the Most Considerable Svinames and Families in Scotland, etc, Together with Historical and Genealogical Memorials Relative Thereto*, Edinburgh, 1722, t. 1, p. 127; Burke J., Burke J. B., *A Genealogical and Heraldic History of the Extinct and Dormant Baronetcies of Englan, Ireland, and Scotland*, second edition, London: 1841, p. 617.

¹¹² *The Complete Baronetage*, editeb by G. E. Cokayne, Exter: 1904, t. 3, p. 283; t. 4: 1665–1707, p. 279; *Papers Relating to Scots in Poland, 1576–1793*, ed. by A. F. Stuart, Edinburgh: 1915, p. XXXII.

Majoras J. Benetas – Chotino mūšio dalyvis

Istoriografijoje jau daugelį kartų rašyta, kad majoras J. Benetas išrengė 200 dragūnų dalinį, kuriam vadovavo garsiajame 1673 m. lapkričio mėn. vykusiame Chotino mūšyje prieš turkus¹¹³. Visi tyrėjai apie J. Beneto dalyvavimą mūšyje paprastai teigia remdamiesi tik seimų konstitucijų informacija. Tačiau apie jo dalyvavimą mūšyje rašoma ir 1674 m. sausį išleistoje sūnaus J. Beneto poemoje „Viešpaties dešinės galybė“, nors joje nepateikta jokių konkretybių (žr. ištrauką aukščiau). Kad J. Benetas tikrai tapo majoru rodo ne tik seimo konstitucijos, bet ir kiti faktai. 1677 m. Kėdainių miestiečio Grigo Pomarnackio skunde Kėdainių dvaro administratoriams dėl jam negražintos J. Beneto skolos jis vadinamas ne tik karaliaus sekretoriumi, bet ir karaliaus majoru (major JKM)¹¹⁴.

Įdomu, kad dar 1672 m. sausio 21 d. laiške iš Svėdasų jis rašė apie 300 vilnietiškų statinių rugių, parengtų plukdyti į Karaliaučių, prašė patarti, iš kur gauti strugams reikalingą įrangą, nes burės suplyšusios, virvių nėra, laivai neparengti. Jis taip pat prašė pasidalinti naujienomis iš Varšuvos, nes iš Karūnos, t. y. Lenkijos, pasiekia blogos naujienos, viena po kitos patvirtinančios karą su turkais¹¹⁵. 1673 m. kovo 22 d. jis dar buvo Kėdainiuose, tačiau 1673 m. rugsėjo 13 d. Lietuvos evangelikų reformatų sinodo komisija J. Beneto Kėdainiuose jau nerado

¹¹³ Biegańska A., Żołnierze szkoccy w dawnej Rzeczypospolitej, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, 1984, t. 27. P. 97–98. Apie škotus kariškius taip pat žr.: Nagielski M., Szkoci w korpusie oficerskim armii koronnej w pierwszej połowie XVII wieku, *Polska, Europa, Afryka. Studia ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowakowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, pod redakcją M. Dygo, A. Koseski, M. Pawelczak et all, Pułtusk: 2007. P. 93–115; Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*, p. 464.

¹¹⁴ *VUB*, f. 4, A221, nr. 17460. Jonas Benetas teigė, kad velionis tėvas su G. Pomarnackiu neturėjo jokių reikalų. Jis rašė, kad noriai dėl to teisme pasiteisintų, tačiau dėl bylų Lietuvos Vyriausiamajame Tribunole turi daug bylų, todėl turi gyventi Vilniuje, Vilnius, 1677 07 21, J. Benetas – L. K. Radvilaitės patarėjams, *AGAD*, AR, dz. 5, nr. 531, l. 15–15v.

¹¹⁵ „Novellas jezeli WMMMPan bėdziesz miał jakie z Warszawy chciej mi WMMMPan komunikować, gdyż u nas niedobre z Korony zachodzą nowiny, jedne za drugimi Turecką (czego uchowaj Boże) potwierdzając wojnę“, Svėdasai, 1672 01 21, J. Benetas – Brandenburgo kurfiursu to sekretoriui, *ten pat*, nr. 532, p. 64.

ir negalėjo apžiūrėti jo name saugoto Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčių archyvo. Jis tuomet jau turėjo būti žygyje. Kaip žinoma, pats Chotino (dab. Ukrainos teritorija) mūšis įvyko 1673 m. lapkričio 10–11 d. Komisija į namą pateko tik 1674 m. kovo 7 d.¹¹⁶

Kaip tai galėjo atsitikti, kad pirklys J. Benetas staiga tapo kariškiu? To meto kariuomenė buvo formuojama taip, kad asmuo, gavęs atitinkamą kariuomenės vado patentą, galėjo pasamdyti tam tikrą kareivių skaičių ir būti jų vadu. Taigi J. Benetas, matyt, taip ir padarė. Jis puikiai žinojo pašauktinių ir kitos kariuomenės formavimo principus. Būdamas Kėdainių valdos seniūnu ir kelių Radvilų valdų laikytoju 1668 m. jis pats susidūrė su šauktinių rinkimu, klausė B. Radvilos kaip jam elgtis¹¹⁷. Taigi, gavo majoro patentą ir pasamdė atitinkamą kareivių skaičių. 1676 m. seimo konstitucijoje teigiama, kad tai buvo 200 dragūnų dalinys (žr. žemiau). Tyrimai rodo, kad J. Benetas išties siūlėsi išstatyti tokį skaičių, tačiau galiausiai vadovavo dviem dragūnų eskadronams. Viename buvo 90 „žirgų“, kitame – 84 „žirgai“ (t. y. algos vienetai), iš viso 174¹¹⁸. Neatmestina, kad bent dalis tų dragūnų galėjo būti tiesiog žemionys iš J. Beneto laikytų Radvilų dvarų, pirmiausia Vyžuonų. Iš 1668 m. J. Beneto susirašinėjimo su B. Radvila žinome, kad Kėdainių dvare buvo vos keli „vargšai žemionys“, tarp jų luošiai ir mažai raitelių – žemionys netgi pašto (laiškų gabenimo) prievolę dažnai atlikdavo pėsti, o karo tarnybai nebuvo nė vieno tinkamo. Tik vienas arklys buvo išstatytas nuo Karūnavos. Tačiau būtent J. Benetui įkeistose Vyžuonose jų buvo nemažai – didiko nurodymu J. Benetas informavo juos, kad būtų pasirengę kunigaikščiui paliepus sėsti ant arklių šauktinių kariuomenėje¹¹⁹.

¹¹⁶ LNMMB, f. 93-541, l. 37, 41, 44.

¹¹⁷ Kėdainiai, 1668 09 05. J. Benetas – B. Radvilai, AGAD, AR, dz. 5, nr. 532, l. 49–51.

¹¹⁸ Bobiatyński K., *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa: 2008. P. 285; *to paties*, W drodze pod Chocim. Litewskie przygotowania do wojny przeciwko Turkom w 1673 roku, *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.)*, pod redakcją S. Górzyńskiego i M. Nagielskiego, Warszawa: 2014. P. 45. Už nuorodą dėkoju dr. Gintautui Sliesoriūnui.

¹¹⁹ Kėdainiai, 1668 09 05. J. Benetas – B. Radvilai, AGAD, AR, dz. 5, nr. 532, p. 50–51, 53–54.

Tiksliai nežinome, kiek J. Benetui kainavo išranga, tačiau turint galvoje, kad dragūnai buvo sunkiosios kavalerijos rūšis, ginkluotė, nekalbant jau apie atlyginimą, turėjo kainuoti didžiulę pinigų sumą. Pvz., Jonušo II Radvilos kariuomenėje 200 dragūnų 1649–1652 m. vadovavo vyresnysis leitenantas vokietis, berods miestietis Jonas Jaspersas. Už jų išlaikymą didikas jam žadėjo sumokėti per 16 000 auks.¹²⁰ Turint galvoje, kad iki XVII a. 8 dešimt. auksino vertė smarkiai krito, J. Benetui, matyt, teko išleisti kelis kartus didesnę sumą, o faktiškai nemažo dvaro kainą. Vadinasi, J. Benetas sugebėjo ją surinkti. Tikėtina, kad lėšų šaltiniai buvo pilnas iš jo laikytų Radvilų dvarų Upytės ir Ukmergės pavietuose – Naujamiesčio, Vyžuonų Svėdasų, prekybos, pinigų skolinimo ir kt. Nuosavų žemės valdų J. Benetas bent tuomet neturėjo. Galiausiai J. Benetas nemažą dalį reikiamų lėšų galėjo tiesiog pasiskolinti.

Akivaizdu, kad tai buvo apgalvota didelė investicija į savo ir vaikų socialinę karjerą. Tikėtina, kad jis pats dalyvavo Chotino mūšyje. Taigi, jis dėl karjeros rizikavo ir savo gyvybe. Galiausiai ir sūnaus poemos parengimas (išspausdinimas), jos iliustracijos parengimas bei išspausdinimas irgi turėjo kainuoti. Minėtoji iliustracija – tai priedas prie poemos – mūšio schema, sukurta vilniečio menininko Lauryno Kščonovičiaus (Chrzczonowicz)¹²¹. Jaunasis raižytojas darbui atlikti turėjo laiko kiek daugiau nei mėnesį¹²². Sunku pasakyti, kiek svarbus buvo škoto siekis ginti savo naująją tėvynę. Apie tai galėtų pasakyti tik jis pats... M. Gębarowiczius spėja, kad M. K. Pacas kaip centrinė figūra L. Kščonovičiaus

¹²⁰ Karvelis D., Ragauskienė R., *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.*, Vilnius: 2009. P. 126–127.

¹²¹ Atrodo, buvo liuteronas, tik vėliau perėjo į stačiatikybę, Gębarowicz M., Wawrzyniec-Laurenty Krzczonowicz, nieznaný szycharz drugiej połowy XVII wieku, *Folia Historica Artium*, 1981, t. 1. P. 49–118. J. Liškevičienė teigia buvus dvi iliustracijos versijas, Liškevičienė J., Kščonovičius Laurynas (apie 1650–1704), *Lietuvos dailininkų žodynas*, Vilnius: 2005, t. 1 XVI–XVIII a. P. 161–162.

¹²² Gębarowicz M., Nowe Materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego, *Studia Wilanowskie*, 1978, t. 3–4. P. 45–87. Remiasi ir ukrainiečių autoriais, kurie pirmieji pastebėjo šį ikonografinį šaltinį. Taip pat žr. Gębarowicz M., Wawrzyniec-Laurenty Krzczonowicz, nieznaný szycharz drugiej połowy XVII wieku, *Folia Historica Artium*, 1981, t. 1. P. 49–118.

kūrinyje pavaizduotas dėl lietuviško partikuliarizmo ar separatizmo, kuris buvo inspiruotas ne tiek dailininko, kiek J. Beneto. Todėl atvaizdą jis vadina „lietuviška mūšio versija“¹²³. Su tuo galima sutikti, tik reikėtų patikslinti, kad tuo, matyt, užsiėmė ne pats „poetas“, o jo tėvas J. Benetas, kuris taip siekė įsiteikti didžiulę įtaką turėjusiam LDK didžiajam etmonui, Vilniaus vaivada M. K. Pacui. Matyt, jo parama jam buvo labai svarbi indigenato pripažinime (žr. žemiau). J. Benetui puikiai pavyko. Tačiau šie laimėjimai jam skaudžiai atsiliepė radviliškoje aplinkoje.

Jurgio Beneto indigenatas

Istoriografijoje dažnai netiksliai rašoma, kad J. Benetas 1676 m. seimo konstitucija buvo nobilituotas¹²⁴. Išties buvo kitaip. 1673 m. sausio mėn. Varšuvos seimo konstitucijoje J. Benetui buvo pripažintas indigenatas, t. y. teisė naudotis Abiejų Tautų Respublikoje kitoje šalyje paveldėta ar įgyta bajoryste. Toks teisės aktas leido asmeniui ir jo palikuonims išvengti apribojimų iki trijų kartų užimti bajorišką pareigą. Taip būdavo, jeigu asmuo būdavo nobilituojamas. Konstitucijoje šalia figūruoja ir kiti asmenys iš LDK, susiję su Radvilomis, kaip antai italai Scipio, Jonas ir Karolis Morikonai¹²⁵. Tačiau konstitucija nebuvo įgyvendinta. Kitaip nebūtų reikėjo dar vienos, jau atskiros 1676 m. seimo konstitucijos „Declaratio Indigenatus Urodz: Bennetowi“, kuri laikytina didžiuliu J. Beneto laimėjimu. Joje ir pažymima, kad karaliaus sekretoriui ir majorui J. Benetui indigenatas ir atitinkama privilegija jau

¹²³ Gębarowicz M., Nowe Materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego, *Studia Wilanowskie*, 1978, t. 3–4. P. 74–75, 79, 84.

¹²⁴ Apie J. Beneto bajorystę žr.: Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa: 1904, t. 1. P. 132; Boniecki M., *Herbarz polski*, Warszawa: 1899, t. 1. P. 161; Mienicki R., Benet Jerzy h. Benet, *PSB*, 1935, t. 1, nr. 4, p. 428; Wdowiszkeski Z., *Regesty przywilejów indygenatu w Polsce (1519–1793)*, Buenos Aires–Paryž: 1971. P. 38; *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.* Wstęp, opracowanie i edycja Trelińska B., Lublin: 2001. P. 378.

¹²⁵ *Volumina Legum*, Petersburg, 1860, t. 5. P. 88.

buvo suteikta 1673 m. seimo konstitucija, tačiau dėl greitai prasidėjusio tarpuvaldžio jis negalėjęs pateikti bajorystės savajame krašte įrodymų ir duoti ištikimybės priesaikos, tai komisarų akivaizdoje padaręs dabar. Konstitucijoje taip pat pažymimi ir jo nuopelnai Chotino žygyje – gerai išrengtų 200 dragūnų išstatymas. Kaip matyti, skaičius kiek padidintas. Konstitucija buvo patvirtinta kanceliarijos privilegija, savo ruožtu patvirtinusi J. Beneto bajorystės įrodymus ir priesaikos davimą bei valdovo Mykolo Višnioveckio privilegiją J. Beneto mūrnamiui Arklių gatvėje, Vilniuje¹²⁶. Gal 1673 m. jam tiesiog nebuvo leista to padaryti, o gal jis tikrai nesuspėjo. Kita vertus, laiko lyg tai turėjo pakakti – Mykolas Višnioveckis mirė 1673 m. lapkričio 10 d. Bet kuriuo atveju, indigenato pripažinimas laikytinas J. Beneto integracijos į bajorišką visuomenę išraiška. Nekalbant jau apie tai, kad jis ir jo sūnūs buvo puikiai išsilavinę. Benetai tikrai nebuvo eiliniai pirkliai. Tokie paprastai pirkliais ir likdavo.

Benetai Naujamiestyje

Pusbrolio Jonušo II Radvilos (1612–1655) valdas iš valdovo šiaip ne taip atgavęs LDK arklidininkas Boguslovas Radvila (1620–1669) visaip siekė perimti ir Naujamiesčio valdą. Ją atpirkęs iš Kristupo Zolderbacho (laikė valdą 1635–1639 m.) Vilniaus vaivada, LDK vyriausiasis etmonas Jonušas II Radvila 1640 m. valdą buvo įkeitęs svainiui Smolensko vaivada Jurgiui Karoliui Hlebavičiui († 1669), kuris buvo vedęs jo seserį Kotryną. 1640 m. sudarytus Naujamiesčio nuostatus pasirašė Kristupo II Radvilos revizoriai. J. K. Hlebavičius savo ruožtu 1651 m. valdą už 70 000 auks. įkeitė Martynui Kaštelai, kilusiam iš XVI a. pab. siekiančios Vilniaus evangelikų reformatų elito šeimos. 1651 m. valdos nuostatus tvirtino J. K. Hlebavičiaus revizoriai, pažymėję, kad M. Kaštelos vietininkas Jonas Linskis perrašydamas

¹²⁶ *Ten pat*, p. 216.

nuostatus be pagrindo prirašė dar pastotes miestiečiams į Kėdainius. Kiek vėliau pats Kristupas II Radvila valdą iš M. Kaštelos atpirko, bet pristigęs pinigų karui su kazokais 1653 m. ją vėl išnuomojo tam pačiam M. Kaštelai. Jis pažadėjo, kad sudarys nuomos sutartį su juo, o šis turės panaikinti nuomos sutartį su J. K. Hlebavičiumi. Valdą iš M. Kaštelos ateityje turėjo išpirkti Jonušas II Radvila. Jau minėtus Naujamiesčio nuostatus B. Radvilos vardu vėliau pasirašė Biržų seniūnas Danielius Kosciuška, kaip nurodė, „pasiūstas perimti valdą“¹²⁷. 1677 m. lapkričio 15 d. J. Beneto sūnų sudarytame velionio tėvo J. Beneto Naujamiesčio valdos dokumentų sąrašė nurodyta, kad 1663 m. kovo 27 d. Martynui Kaštelai mirus jo sūnus Petras Kaštela, jo žmona Elžbieta Minvydaitė (rašte nurodyta, kad ji neraštinga), Martynas Kaštela, jo žmona Anna Žečicka (Rzeczycka), žentas Aleksandras Mikalojus Šviencickis, jo žmona Elena Kaštelaitė paveldėję valdą, tėvui įkeistą Smolensko vaivados, vėliau Žemaičių seniūno J. K. Hlebavičiaus, pusiau nusiaubtą už tą pačią 70 000 auks. sumą įkeitė 3 metams J. Benetui – įvesdinimas į valdą įvyko lapkričio 7 d. Jie, beje, teigė, kad jų pamotė teisių į Naujamiestį neturi, nors toks teiginys ir ginčytinas. Tokį pat raštą 1663 m. kovo 27 d. jis gavo iš J. K. Hlebavičiaus¹²⁸.

Akivaizdu, kad teisiškai prieštaringoje Naujamiesčio priklausomybės situacijoje J. Benetas siekė apsisaugoti nuo B. Radvilos siekių užimti Naujamiestį savo vardu. B. Radvila, matyt, šių J. Beneto veiksmų nežinodamas ir pretenduodamas į Naujamiestį 1663 m. rugsėjį nurodė Kėdainių seniūnui Laurynui Kochanskiui įkeisti Naujamiestį J. Benetui, tačiau prieš tai atsiskaičius su M. Kaštelai. Tačiau jis bijojo J. K. Hlebavičiaus, kuris tuomet jau buvo Vilniaus vaivada, pretenzijų. B. Radvila 1663 m. J. Benetui siūlė iš Žemaičių seniū-

¹²⁷ LVIA, f. SA, b. 46, l. 1629–129v; LNMMB, f. 93, b. 878, l. 2; f. 93-887, l. 1–2; AGAD, AR, dz. 27, nr. 4, p. 250–251; VUB, f. 4, nr. 33265; Ragauskienė R., *Mirties nugalėti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pab.–XVII a.)*, Vilnius: 2007. P. 613–618.

¹²⁸ LVIA, f. SA, b. 46, l. 1629v; b. 2, l. 229–232v.

no J. K. Hlebavičiaus perimti, kaip jis rašė, „išlaisvinti“, Naujamiesčio valdos nuomą, tačiau J. J. Benetas tarsi nieko nežinodamas kelis kartus prašė didiko pirmiau pašalinti bet kokias kliūtis valdos nuomai.

Atsižvelgdamas į tai, B. Radvila rašė Kėdainių seniūnui L. Kochanskiui, kad jau pavedė vienam savo tarnui gauti iš J. K. Hlebavičiaus Kristupo II Radvilos jam duotą nuomos sutartį bei atitinkamą kvitą, tačiau nurodė atsiklausti teisininkų, ar jam nepakenks, jeigu Žemaičių seniūnas sutarties neatiduos, nurodė atsiskaityti su Kaštelomis, parengti jo vardu nuomos sutartį su J. Benetu už 50 000 auks., kurią turėjo iš jo pusės pasirašyti vaitas Povilas Prozoras ir Laurynas Kochanskis¹²⁹. B. Radvila persiuntė savo komisarui Jonui Meženskiui Stepono Oborskio ir Izaoko Hazo laiškus dėl Naujamiesčio valdos nuomos reikalų ir pavedė jam instruktuoti L. Kochanskį ir P. Prozorą deryboms su J. Benetu¹³⁰. 1664 m. sausio 10 d. būdamas Biržuose L. Kochanskis rašė B. Radvilai, kad grįžęs į Kėdainius įvykdys pavedimą perduoti Naujamiesčio valdymą J. Benetui, kadangi anksčiau jo Kėdainiuose nebuvo¹³¹.

Kaip matyti, J. Benetas vykdė atskirą politiką, siekė gauti Naujamiestį be B. Radvilos pagalbos. Svarbu dar pažymėti, kad J. Beneto antroji žmona buvo minėtoji M. Kaštelos našlė! Taigi, 1664 m. ją vedęs J. Benetas turėjo įgyti dar didesnių teisių į valdą, nepaisant to, ar B. Radvila ją jam būtų suteikęs. Gali būti, kad tai buvo apskritai svarbiausias apsikriojo škoto motyvas sudaryti šią santuoką. Kad ir kaip ten būtų, galiausiai Naujamiestį J. Benetas pagal aukščiau minėtus teisės aktus 1663–1664 m. gavo vos ne iš trijų valdos savininkų – laikytojų. 1665 m. Radvilų revizorius Izaokas. Hazas rekomendavo B. Radvilai ir Palėvenės girią perduoti valdyti Naujamiesčio laikytojui J. Benetui¹³².

¹²⁹ Kėdainiai, 1663 09 22. J. Benetas – B. Radvilai, VUB, f. 4, nr. 16732; 1663 09 26, Karaliaučius, B. Radvila – L. Kochanskiui, ten pat, nr. 155641.

¹³⁰ Karaliaučius, 1663 09 16. B. Radvila – J. Mieženskiui, AGAD, AR, dz. IV, nr. 767, l. 59.

¹³¹ LMAVB, f. 1–186.

¹³² Kėdainiai, 1665 12 06. I. Hazas – B. Radvilai, VUB, f. 4, nr. 16851, l. 17–18; f. 60–71663.

Naujamesčio valda pradžioje buvo ne kokios būklės. 1654 m. gaisro metu Naujamiestyje sudegė 26 dūmai, nukentėjo ir Pakalniškių bei Bartašiūnų kaimai. Naujamiestyje buvo švedai, kurie irgi rinko padūmę. Vėliau kaip ir kitos Radvilų valdos, jis buvo atiduotas kariškiams. 1657–1659 m. valdoje buvo 166 tušti dūmai. Iš kariškių valda buvo atgauta 1661 m. rugpjūčio 1 d. Joje tuomet buvo likę tik 88 apgyvendinti dūmai, kai tuo tarpu 1652 m. valdoje buvo 371, o 1654 m. rugsėjį – 342 dūmai. 1661 m. Upytės pilies teisme Naujamiesčio laikytojas M. Kaštela buvo pateikęs skundą dėl nusiaubtos valdos. Vėliau, per 10 m. J. Beneto valdymo situacija smarkiai pagerėjo – 1671–1672 m. valdoje buvo jau 357 apgyvendinti dūmai¹³³.

1668 m. gruodžio laiške B. Radvilai J. Benetas mini pinigus, duotus už Vyžuonas ir Naujamiestį (*od summy mej na Wiżuny i Nowe Miasto danej*)¹³⁴, taigi valdą jis tikrai valdė. Kaip matyti iš J. Beneto korespondencijos, jis pats buvojo Naujamiestyje. 1668 m. sausio 15, 22, 29 d. laišakai datuoti Naujamiestyje. Pirmajame užtikrina B. Radvilą, kad bus ištikimu pareigūnu Vyžuonose, Kėdainiuose ir Naujamiestyje, rašo, kad Naujamiesčio ir Beinoravos valsčiams bus liepta kuo daugiau miško paruošti Kėdainių statyboms¹³⁵. 1668 m. birželio 10 d. laiške rašė, kad Libekas (Lubekas) kelis kartus prašė iš jo 50 statinių druskos Naujamiestyje ir Kėdainiuose¹³⁶. 1668 m. rugpjūčio 4, spalio 21, 28 d. jo laišakai rašyti Liberiškyje¹³⁷. 1669 m. vasario 2 d. jo laiškas B. Radvilai dėl statybos darbų Kėdainiuose rašytas irgi šiame dvare¹³⁸. 1669 m. lapkričio 16 d. laiškas B. Radvilai rašytas Naujamiestyje (*w Nowym Mieście*)¹³⁹. Atrodo, kad rašydamas „Naujamiestyje“ realiai jis buvo Liberiškyje. Apie

¹³³ LVIA, f. SA, b. 46, l. 1630–1630v.

¹³⁴ Kėdainiai, 1668 12 16. J. Benetas – B. Radvilai, VUB, f. 4, A223, nr. 17552, l. 19v.

¹³⁵ Kėdainiai, 1668 01 08, 15, 22, 29. J. Benetas – B. Radvilai, AGAD, AR, dz. V, nr. 532, p. 15, 18, 22, 25.

¹³⁶ Kėdainiai, 1668 06 10. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, p. 41.

¹³⁷ Liberiškis, 1668 08 04, 10 21, 10 28. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, p. 47, 57, 59.

¹³⁸ Naujamiestis, 1669 11 16. J. Benetas – B. Radvilai, VUB, f. 4, A223, nr. 17526, l.

¹³⁹ Liberiškis, 1669 02 02. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17547, l. 15.

darbus, kuriuos turi užbaigti 1669 m. Naujamiestyje ir Kėdainiuose, J. Benetas rašė tų pačių metų lapkričio 23 d. laiške vėl gi iš Liberiškio (*w Liberyszkach*). Liberiškyje datuotas ir 1669 m. gruodžio 7 d. laiškas¹⁴⁰.

Kaip matyti iš laiškų, būdamas Naujamiestyje valdoje jis tvarkė visos Kėdainių valdos reikalus. Tikėtina, kad rinko padūmės mokesį valstybei pagal 1667 m. abjuratą. 1669 m. gruodžio 9 d. laiške jis rašė, kad iš Kėdainių, Naujamiesčio ir Vyžuonų valsčių surinko 3601 auks. J. Benetas teigė, kad dėl daugelio skurdo turėjo pats už juos savo pinigais sumokėti¹⁴¹.

Taigi, Kėdainių valdos seniūnui J. Benetui reziduojant Naujamiesčio Liberiškio dvaras faktiškai buvo tapęs ir Kėdainių valdos centru. 1672 m. sausio mėn. laiške iš Kėdainių jis rašė, kad Upytės pateisėjas Sicinskis, neaišku koku būdu, jėzuitams pripažino teisę į Kėdainius. Sicinskis ne kartą priminė Jonušui II Radvilai ir Boguslovui Radviloms apie savo teises į Naujamiestį. J. Benetui irgi nurodžius Sicinskio velionio tėvo pretenzijas jam buvę pasakyta, kad išde yra kvitas dėl Sicinskio gautų pinigų. J. Benetas siūlė surasti jį L. K. Radvilaitės išde, kitaip galį iškilti didelių problemų¹⁴². Iš 1668 m. rudenį rašytų laiškų matyti, kad J. Benetas puikiai žinojo ir Panevėžį. Pvz., 1668 m. birželio 10 d. laiške rašė, kad pats asmeniškai stoji teisme Panevėžyje dėl bylos su kunigaikščiais Kurbskiais¹⁴³. Ja teko rūpintis ir vėliau¹⁴⁴.

1677 m. lapkričio 15 d. Lietuvos Vyriausiajame Tribunole aktuotame Naujamiesčio valdos J. Beneto kvitų ir kitų dokumentų sąrašė nurodyti raštai, kurie rodo, kad J. Benetas valdė Naujamiesti iki pat mirties, mokėjo padūmės ir kitus valstybinius mokesčius¹⁴⁵. Naujamiesčio valdos nuoma kuriam laikui teko ir J. Beneto sūnums. Išliko Liberiškyje

¹⁴⁰ Liberiškis, 1669 11 23, 12 07. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17529, l. 8v; nr. 17532, l. 12v.

¹⁴¹ 1669 12 07. Liberiškis. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17532, l. 12v.

¹⁴² Kėdainiai, 1672 01 03. J. Benetas – Brandenburgo kurfiursto sekretoriui, AGAD, AR, dz. V, nr. 532, p. 61–62.

¹⁴³ Kėdainiai, 1668 m. ruduo. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, p. 43.

¹⁴⁴ „W tej sprawie sam na terażniejszych rokach stawałem w Poniewieżu“, Kėdainiai, 1668 06 10. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, p. 42.

¹⁴⁵ LVIA, f. SA, b. 46, l. 1629–1632v.

1677 m. gegužę rašytas Jokūbo Beneto laiškas Kėdainių seniūnui, kuriame rašoma dėl galimų vaivadų (matyt, Oginskių) sprendimų¹⁴⁶. Mat J. K. Hlebavičiaus duktė Marcibela Ona († 1681) 1663 m. ištekėjo už stačiatikio, būsimojo karšto kataliko kunigaikščio, LDK kanclerio Marci-jono Aleksandro Oginskio (1632–1690). Apie „Naujamiesčio bylą“ 1677 m. liepą rašė Jonas Benetas, teigęs, kad dėl šios valdos jie prarado daug pinigų, kad nenorėtų „imtis kitų priemonių“, tačiau jau gavo kvietimą į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą Vilniuje¹⁴⁷. Benetai savo grasinimą dėl „kitų priemonių“ galiausiai įvykdė – 1677 m. jie perleido Naujamiestį Trakų vaivada M. A. Oginskiui ir Polocko vaivada Kazimierui Jonui Sapiegai¹⁴⁸.

XVII a. 7–8 dešimt. situacija dėl Naujamiesčio valdos buvo supai-niota. Dar 1673 m. K. Radvilaitės globėjų vardu Naujamiesčio inven-torių patvirtino komisaras Th. R. Butkevičius¹⁴⁹, vadinasi nuosavybė buvo B. Radvilos ir jo paveldėtojos. Kiti pretendentai turėjo tik pretenzijų. Tačiau prieš 1680 m. L. K. Radvilaitė Naujamiestį įkei-tė M. A. Oginskiui. Tų metų Sinodo sesijoje Naujamiesčio bažnyčios skriaudoms, užpuolimams ir persekiojimams išnagriniėti bei apsaugo-ti paprašyta Valkavisko pakamario Teofilio Olenskio ir Radvilų valdų ekonomo St. Nezabitovskio¹⁵⁰. Istoriografijoje teigiama, kad 1683 me-tais M. A. Oginskis atsisakė teisių į Naujamiestį bei Liubčią už 95 000 auks. Jeigu taip ir buvo, tai vėliau valda vėl grįžo jam. 1685 m. Kėdai-nių seniūnas Danielius Kosciuška sulaukė priekaištų iš M. A. Oginskio dėl to, kad draudžia naudoti girios medieną Naujamiesčio valdos stati-nių poreikiams¹⁵¹. 1688 m. spalio 8 d. testamente M. A. Oginskis mini, kad valda L. K. Radvilaitės yra jam įkeista už 100 000 auks.

¹⁴⁶ 1677 05 10, Lib(eriškis), J. Benetas – D. Kosciuškai, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 531.

¹⁴⁷ 1677 07 01. Vyžuonėlės. J. Benetas – Povilui Sienickiui, *ten pat*, p. 1–3.

¹⁴⁸ *LVIA*, f. SA, b. 46, l. 1630 v.

¹⁴⁹ *LNMMB*, f. 93, b. 878, l. 2 v.

¹⁵⁰ *Ten pat*, b. 20, l. 80.

¹⁵¹ 1685 01 28, Kėdainiai, D. Kosciuška – Z. Morštinui ir J. R. Fehru, *VUB*, f. 4, nr. 17095, l. 3–4.

Benetai – kitų Radvilų valdų laikytojai

Medicinos daktaras Johannesas Majus 1654 m. J. Benetui – „Kėdai-nių miestiečiui ir pirkliui“ – 3 m. už 5000 auks. įkeitė Krasovščiznos palivarką, jam įkeistą Jonušo II Radvilos, buvusį Žemaitijos kunigaikš-tystėje. Jis škotui perdavė ir valdos dokumentus¹⁵². 1659–1673 m. va-sarą J. Benetas laikė didelį Kėdainių valdos Karūnavos palivarką, bu-vusį prie Nevėžio upės, Veliuonos pavieta, kuris jam ir žmonai Zofijai Arnotaitei 1659 m. B. Radvilos tuoj po Kėdainių valdos atgavimo 3 m. buvo įkeistas už 20 000 auks.¹⁵³ Valdoje jis įkūrė prabangią rezidenciją, joje buvo netgi rūmai, o pirtyje vonia. Matyt, joje dažnai gyvendavo. Karūnavą už 2200 auks. 1668 m. balandį 3 metams savo ruožtu buvo išnuomojęs Jeronimui Vizgirdai ir jo žmonai Eufrozinei Eigirdaitei¹⁵⁴. Jam pavyko pasiekti, kad Karūnavos valdymą perimtų žentas, Rečicos pastalininkis, Josvainių seniūnas J. K. Judickis. Tais pat 1659 m. J. Be-netas išsinuomojo ir Maciūnų kaimą, valdė ir Maciūnų mišką. 1662 m. Kauno ir Ukmergės paviatų žemionys Podleckiai jam už 5000 auks. 3 m. (1663–1666 m.) įkeitė Kulvos dvarą (su Trakotiemie ir Junkuciach kaimais) Kauno pavieta¹⁵⁵. 1667 m. Žemaitijos kunigaikštystės padūmės mokesčio sąrašė nurodyta, kad Kėdainių miestietis Laurynas Burnevičius nuo J. Beneto laikomo Kiušovčiznos palivarko ir Kėdainių bažnyčios Babėnų palivarko sumokėjo mokesť už 12 dūmų¹⁵⁶.

Pagal 1671 m. birželio 10 d. nuomos sutartį J. Benetas gavo teisę 4 metus laikyti didelę Svėdasų valdą. Ta proga buvo sudarytas ir valdos in-ventorius¹⁵⁷. Valdydamas Svėdasus J. Benetas sprendė įvairius klausimus,

¹⁵² *LVIA*, f. SA, b. 3, l. 315–320v.

¹⁵³ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 4, p. 213; *LVIA*, f. SA, b. 3, l. 313–314v; Baltarusijos Nacionalinis Istorijos archyvas Minske (toliau *BNIA*), f. 694, ap. 1, b. 5776, l. 183–184.

¹⁵⁴ *LVIA*, f. SA, b. 44, l. 179–180v.

¹⁵⁵ 1662 07 20, Kulva, Vienu iš antspaudoju buvo P. Prozas, *LNMMB*, f. 94, b. 1507; *LVIA*, f. SA, b. 2, l. 867–870v; b. 3, l. 248–250v.

¹⁵⁶ Błaszczuk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa: 2014, t. 1. P. 114.

¹⁵⁷ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 4, p. 94; nr. 37, p. 77–78.

taip pat ir santykių su žydais¹⁵⁸. 1673 m. pradžioje atsisakydamas pretenzijų į evangelikų reformatų bažnyčią Svėdasų klebonas Laurynas Janavičius pažymėjo, kad pagal susitarimą su L. K. Radvilaitės dvaru ekonomu St. Nezabitoskiu¹⁵⁹ valdos laikytojas, karaliaus sekretorius J. Benetas parūpino katalikiškos bažnyčios statybai reikiamas medžiagas – medienos, plytų ir kalkių, ir ji buvo pastatyta¹⁶⁰.

J. Benetui tai buvo proga gerai pasirodyti katalikiškai visuomenei, kuri apie aukščiau minėtą susitarimą galėjo ir nieko nežinoti. J. Benetas tarp L. K. Radvilaitės ekonomų ir taip buvo savotiška *persona non grata* – galbūt dėl pavydo ar kitų priežasčių. Protestantų patarėjų akyse jis galėjo būti pradėtas laikyti „išdaviku“. Juolab kad sūnų atidavė į Vilniaus universitetą. Jis pradėtas kaltinti šios valdos valdinių skriaudimu. 1676 m. spalį J. Benetas laiške skundėsi L. K. Radvilaitės patarėjui Jonui Richardui Fehrui, kad Svėdasų valda buvo iš jo atimta, kad jis patyrė didelių nuostolių ir dėl Kėdainių nuomos. Jis teigė, kad dvarų ekonomo St. Nezabitoskis liepė savo tarnautojams perimti Vyžuonų valdą, o jiems atvažiavus valstiečiai pradėjo maištauti – nebevykdyti prievolių, nebemokėti činšo¹⁶¹.

Benetai bene ilgiausiai – 1667–1685 m. laikė didelę Radvilų Vyžuonų valdą, kuriai priklausė ir Vyžuonėlės¹⁶². Valdos sudėtyje buvo ir Lipsko palivarkas. Tai nebuvo eilinė valda – miestelyje stovėjusioje bažnyčioje buvo palaidoti keli kunigaikščiai Radvilos¹⁶³. Valdos savininkai 1637 m. gavo pelningą valdovo Vladislovo IV Vazos privilegiją rinkti mokesčių už naudojimąsi pastatytu tiltu per upę¹⁶⁴. Vyžuonose veikė mokykla – 1662 m. minimas apgriuvęs jos pastatas, mokykla buvo

¹⁵⁸ *Ten pat*, p. 92; nr. 37, p. 73.

¹⁵⁹ Minėtą 1670 07 21 susitarimą žr. *LNMMB*, f. 93–541.

¹⁶⁰ *Ten pat*, f. 93–1310.

¹⁶¹ 1676 10 22, Vyžuonos. J. Benetas – J. R. Fehrui, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 532, p. 77–78.

¹⁶² Apie Vyžuonų dvaro istoriją žr. Baliulis A., Iš Vyžuonų praecities. Vyžuonų bažnyčia, *Vyžuonos, Kraštas ir žmonės*, sudarė ir parengė A. Vyžintas, Utena: 2006. P. 98–114.

¹⁶³ Rimša E., Radvilų memorialas Vyžuonose ir jo likimas, *Vyžuonos. Kraštas ir žmonės*, sud. ir parengė A. Vyžintas, Utena: 2006. P. 136–146; Karvelis D., Ragauskienė R., *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.* P. 80, 189, 230, 318–331.

¹⁶⁴ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 4, p. 112.

atkurta 1670 m.¹⁶⁵ Po sunkaus bylinėjimosi katalikams atgavus Šv. Jurgio bažnyčią, dėl kurios B. Radvila kovojo iki pat mirties, Vyžuonose buvo pastatyta evangelikų reformatų medinė bažnyčia¹⁶⁶.

Valda J. Benetui buvo išnuomota 1667 m. birželio 6 d.¹⁶⁷ Apie valdos reikalus ir savo 50 000 auks. skolą jis rašė 1667 m. lapkritį–1668 m. sausį¹⁶⁸. Skolos škotas dar nebuvo sumokėjęs ir 1669 m. sausį. Iš kitų duomenų žinome, kad dar turėjo sumokėti 70 000 auks. Jis teisinosi B. Radvilai, kad skolininkai negrąžino jam savo skolų, aiškino, kad beveik visą likutį sumokės pinigais, gautais už pasiūstus į Karaliaučių parduoti 2000 akmenų linų. Vėliau rašė, kad savo vytime per šv. Martyną išplukdė linus, bet šalčiams užėjus vytime užstrigo Gilijos upėje. Atšilus linai buvo nuplukdyti, bet jau po laiko ir yra dar neparuoti. Turės juos iškrauti ir laukti pavasario, iki pirmojo vandens. J. Benetas teigė, kad galėtų sumokėti šilingais (*szelągami*), t. y. ne tvirta valiuta, kurios krašte trūksta. Jis galėtų atsiųsti ar pats atvežti į Karaliaučių 10 000 auks. Tačiau jis teigė, kad gera moneta – 30 000 raudo-nųjų auks. (pasak jo, „dabar“ būtų 50 000) arba beveik 100 000 auks. – sumokėjo dėl didiko malonės netgi valdos nematęs, „kaip toje evangelijoje, už vieną perlą pardavęs visą savo turtą“. Jeigu būtų investavęs į prekybą, būtų gavęs žymiai daugiau. Turėtų iš valdos gauti pelno 10 000 auks., o negaus daugiau kaip 5000 auks. Teigė, kad turėdamas atiduoti skolą Brydlawui turėjo mokėti 10 auks. nuo 100 auks., t. y. skolintis pinigus už 10 proc. palūkanas, įkeisti visą kilnojamąjį turtą¹⁶⁹. Šie duomenys yra vertingi ir LDK ekonominės istorijos kontekste. Jie parodo pirklio, finansininko ir žemvaldžio finansus, atspindi jo laikytų

¹⁶⁵ Baliulis A., Iš Vyžuonų praecities. Vyžuonų bažnyčia, *Vyžuonos. Kraštas ir žmonės*. P. 98–114.

¹⁶⁶ Karvelis D., Ragauskienė R., *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.* P. 153, 326–328.

¹⁶⁷ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 37. P. 106.

¹⁶⁸ 1667 11 19, Karūnava, 1667 12 11, Vilnius, 1668 01 08, 1668 01 15, Naujamiestis, J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, dz. V, nr. 532, l. 1–5, 14, 17–18.

¹⁶⁹ 1669 01 21. Vyžuonos. J. Benetas – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, A223, nr. 17550, l. 17v; AR, dz. V, nr. 532, l. 20.

valdų pelningumą – J. Benetas neslėpė siekio gauti 10 proc. pelno, kitu atveju kontraktą laikė nevykusiu.

1669 m. sausį J. Benetas kunigaikščiui B. Radvilai rašė iš Vyžuonų¹⁷⁰, o 1669 m. rugpjūtį Vyžuonėlių (*w Wizunkach*)¹⁷¹. Valdant Vyžuonas J. Benetui teko susidurti su vietos klebono, remiamo Vilniaus vyskupo, pretenzijomis¹⁷². Katalikai bažnyčią buvo atgavę iš maskvėnų rankų okupacijos metu 1656 m. Akivaizdu, kad J. Benetui būnant tiek Kėdainių seniūnu, tiek Vyžuonų laikytoju teko organizuoti Radvilų palaikų, palaidotų Vyžuonų evangelikų reformatų bažnyčioje, pervežimą į Kėdainius. 1669 m. Vilniaus vyskupo buvo kaltinamas skriaudžiantis kleboną Petravičių, jo pašauktas į Ukmergės pilies, o vyskupo – į seimo teismą¹⁷³. Vyžuonas J. Benetas savo ruožtu buvo išnuomojęs vienam žydai, tačiau dvare buvo jo vietininkas¹⁷⁴. 1670 m. J. Benetas sudarė valdos inventorių¹⁷⁵. Vyžuonų valdai priklausė Aulelių ir Narbūčių (Aulele, Narbucie) kaimai, dėl kurių su J. Benetu dėl išvaymo iš jų 1670 m. rugpjūtį–1671 m. rugpjūtį Lietuvos Vyriausiąjame Tribunole teisėsi Rajeckis ir jo žmona. L. K. Radvilaitės ekonomai 1672 m. rugpjūtį sudarė taikos sutartį su Nosilovskiu dėl 3000 auks. už tuos kaimus¹⁷⁶. 1677 m. Jonas Benetas savo ir brolių vardu rašė St. Nezabitoovskiui, kad jiems norima vietoje 70 000 auks. duoti 50 000 auks., tad jie verčiau už tai gautų Svėdasų ir Papilio valdų nuomą¹⁷⁷.

¹⁷⁰ 1669 01 21. Vyžuonos. J. Benetas – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, A223, nr. 17550, l. 17–17v.

¹⁷¹ Vyžuonėlės. 1669 08 23. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17522, l. 3.

¹⁷² Baliulis A., *Iš Vyžuonų praeities. Vyžuonų bažnyčia*. P. 98–114; Rimša E., Radvilų memorialas Vyžuonose ir jo likimas, *Vyžuonos. Kraštas ir žmonės*, sud. ir parengė Vyžintas A. Utena: 2006. P. 136–146; Vyžuonėlės. 1669 08 23. J. Benetas – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, A 223, nr. 17522, l. 3.

¹⁷³ Bardach J., *Żydzi w Birzach Radziwiłłowskich w XVII–XVIII wieku, Przegląd Historyczny*, 1990, t. 81, nr. 1–2, p. 208; Baliulis A., *Iš Vyžuonų praeities*, Vyžuonėlės. 1669 08 23. J. Benetas – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, A 223, nr. 17522, l. 3; Kėdainiai. 1669 09 10. J. Benetas – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, A 223, nr. 17523, l. 5.

¹⁷⁴ Kėdainiai, 1668 12 16. J. Benetas – B. Radvilai, *ten pat*, nr. 17552, l. 19.

¹⁷⁵ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 37, p. 108.

¹⁷⁶ *Ten pat*, nr. 4, p. 607–608.

¹⁷⁷ Vyžuonos, 1677 07 11. J. Benetas – St. Nezabitoovskiui, *ten pat*, dz. 5, nr. 531, l. 17v–18v.

B. Radvilos įpėdinė Liudvika Karolina Radvilaitė 1684 m. gavusi valdinių skundus prieš J. Beneto sūnus, matyt, nuteikta ir St. Nezabitovskio ir kitų, apkaltino Benetus juos labai nusiaubus valdą ir žiauriai išnaudojus pavaldinius. Kėdainių seniūnui D. Kosciuškai 1685 m. vasarį ji nurodė valdą atpirkti. Kadangi tokios didžiulės sumos kunigaikštystė neturėjo buvo pasitelktas kitas būdas. Valda buvo išnuomota generolui majorui Remeriui¹⁷⁸, o iš jo gautais pinigais 1685 m. balandžio 24 d. išpirkta iš Benetų¹⁷⁹. Šie dar 1685 m. birželį Lietuvos Vyriausiąjame Tribunole ginčijo tokių veiksmų teisėtumą, bet galiausiai buvo priversti iš valdos pasitraukti ir gražinti jos dokumentus¹⁸⁰.

Robertas Benetas – Tobago valdytojas XVII a. 9 dešimtmetyje

Yra pagrindo teigti, kad J. Beneto brolis ar pusbrolis Robertas Benetas (Bennet, žr. genealoginę schemą aukščiau), kuris 1666 m. tarnavo „Lenkijos kariuomenėje“¹⁸¹, buvo susijęs su Karibų regiono kolonizacijos istorija. Kėdainietis J. Benetas su R. Benetu istoriografijoje iki šiol nebuvo siejami¹⁸². Paprastai apie R. Bennetą teigiama, kad Kuršo hercogo Jokūbo jis buvo pasamdytas Anglijoje, iš kurios ir atvyko į Tobagą. Tačiau atidesnė analizė leidžia, kaip jau minėta, susieti jį tiek su J. Beneto šeima, tiek su Abiejų Tautų Respublika, tiek su Švedija. Neabejotina, kad jis turėjo buvoti ir Lietuvoje. Tikėtina, kad ir Kėdainiuose, galbūt svečiavosi Naujamiestyje ar kitoje Benetų valdoje. Iš lietuvių autorių profesionaliausiai apie lietuvių emigraciją į Ameriką

¹⁷⁸ *Ten pat*, dz. 27, nr. 37, p. 102.

¹⁷⁹ *Ten pat*, p. 102; 1685 02 06, Potsdamas, L. K. Radvilaitė – D. Kosciuškai, *VUB*, f. 4, nr. 17100, l. 4.

¹⁸⁰ *AGAD*, AR, dz. 27, nr. 37, p. 102, 106–107.

¹⁸¹ *Fasti Ecclesiae Scoticae: the Succession of Ministers in the Church of Scotland from the Reformation*, by Hew Scott, Edinburgh: 1925, t. 5. P. 132.

¹⁸² Paul Bajer P., neaišku kodėl, 1679 m. minimą V. Beneto sūnų Vaitiečių (Wojciech) taip pat vadina Robertu, Paul Bajer P., *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries*, p. 444. Tai, be abejo, ne J. Beneto brolis Robertas. Šio asmens P. Paul Bajer kažkodėl nemini tarp škotų kariškių Abiejų Tautų Respublikos kariuomenėje.

ir kitas teritorijas rašęs Konstantinas Jurgėla šios aplinkybės irgi nepastebėjo, nors ir nurodė, kad „1680 m. atplaukė daugiau Kuršo tarnybon užverbuotų karių, majoro Bennet vadovybėje. Netrukus karaibai vėl puolė naujakurius. Didžiama naujakurių žuvo, majoras Bennet patrankas pardavė į Barbadosą ir patsai pabėgo į savo gimtinę Škotiją“¹⁸³. Žinoma, kad dėl parduotų patrankų hercogas Jokūbas norėjo jį teisti.

Švedų genealogų duomenimis, jis buvo švediškos Benetų atšakos atstovas, t. y. škoto Jameso Benneto ir Christinos Kinnemond sūnus Robertas Bennetas († 1700), tarnavęs Britanijos laivyne, o paskui buvęs kornetu švedų kariuomenėje (Åbolan kavalerijos dalinyje)¹⁸⁴. Švedų autoriai teigia, kad V. Beneto sūnus Jamesas Bennetas turėjo sūnų Jamesą, kuris ir atvyko į Švediją, tapo kariškiu – kavalerijos majoru ir pradėjo švediškąją Benetų šaką¹⁸⁵. Škotų autoriai tokio Jameso Benneto sūnaus nenurodo¹⁸⁶. Ateities tyrimai turėtų padėti išsiaiškinti, ar R. Bennetas buvo mūsų J. Beneto brolis, sūnėnas ar kitoks giminaitis.

Abiejų Tautų Respublikos vasalui, Kuršo hercogui Jokūbui Ketleriui (1642–1681) pasitelkus laivyną pavyko įkurti kolonijos Karibų jūroje, Trinidade ir Tobage. Tačiau užimti teritorijas buvo lengviau nei jas išlaikyti. Iš viso 1639–1688 m. buvo suorganizuotos net 32 ekspedicijos, iš kurių tik 17 pasiekė Tobagą¹⁸⁷. Tam tikslui buvo pasitelkiama samdinių kariuomenė. Hercogas Jokūbas verbuodavo kariškius iš Didžiosios Britanijos.

¹⁸³ Jurgėla K., Lietuviai Amerikoje prieš masinę imigraciją ir tautinį atgimimą, *Lietuvių katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai*, Roma: 1964, t. 5. P. 458.

¹⁸⁴ Lewenhaus A., *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar*, Stockholm: 1920, t. 1, p. 38; Svenska adelns ättar-taflor, Stockholm: 1858 t. 1, p. 143–147, ypač p. 143.

¹⁸⁵ Svenska adelns ättar-taflor, Stockholm, p. 143.

¹⁸⁶ *Fasti Ecclesiae Scoticae: the Succession of Ministers in the Church of Scotland from the Reformation*, p. 126.

¹⁸⁷ Anderson E., (1959) The Couronians and The West Indies The First Settlements, *Caribbean Quarterly*, 1959, t. 5, nr. 4. P. 264–271; Jakobson-Lemanis K., Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654, *ten pat*, 2000, t. 46, nr. 2. P. 25–44; Sooman I., McFarlane J., Tēraudkalns V., Donecker S., From the Port of Ventspils to Great Courland Bay: The Couronian Colony on Tobago in Past and Present, *Journal of Baltic Studies*, 2013, t. 44, nr. 4. P. 503–526. Apie Kuršo kolonializmo istoriografiją žr.: Евстратьев О. И., Послевоенная историография курляндского колониализма, *Исторические и психолого-педагогические науки*, Минск: 2017. P. 78–86.

Išlikusi 1670 m. lapkričio 1 d. instrukcija majorui kuršiečiui Johannui Delehamui (*del Lech*) ir škotui leitenantui Robertui Benetui (Bennet, Benet, Banet), kuria jiems pavesta valdyti Tobagą, vystyti prekybą ir plantacijas, vadovauti garnizonui, vergus krikštyti liuteronais¹⁸⁸ rodo, kad su Tobagu R. Bennetas buvo susijęs apie dešimtmetį. 1680 m. birželį–1681 m. buvo Tobago salos valdytoju, todėl yra įtraukiamas į jos vadovų sąrašą¹⁸⁹. Tobage Black Rock vietovėje yra 1680 m. jo pastatytas ir jo pavarde vadinamas fortas (*Fort Bennet*).

Išvados

Atvykėliai iš Škotijos paliko gan ryškų pėdsaką XVII a. Lietuvoje. Ypač daug jų XVII a. 3 dešimt.–XVII a. pab. gyveno kunigaikščių Radvilų Kėdainiuose. Bene žymiausias Kėdainių škotas, pirklys, presbiterionų dvasininko sūnus Jurgis Bennetas susikrovė didelius turtus ir padarė įspūdingą karjerą – tapo karaliaus sekretoriumi, Kėdainių seniūnu, Anglijoje gavo baroneto titulą ir bajorystės pripažinimą Abiejų Tautų Respublikoje, išrengė kavalerijos dalinį, kuriam vadovaudamas dalyvavo garsiajame 1673 m. Chotino mūšyje. Trys jo sūnūs – Jonas, Jokūbas ir Benjaminas – integravosi į bajorišką visuomenę, o dukte Kotryna buvo ištekinta už turtingo bajoro. Sūnus Jokūbas, Vilniaus universiteto studentas 1674 m. paskelbė lotynišką poemą, skirtą minėtam mūšiui.

Per škotų Benetų šeimos istoriją galima žvelgti į senąją Panevėžio krašto, konkrečiai XVII a. antros pusės Naujamiesčio, istoriją. Per škotus Bennetus XVII a. antroje pusėje ji trumpam šiek tiek susisieja Škotija bei škotų emigracijos fenomenu, taigi bendraeuropiniu to meto procesu; netiesiogiai netgi su Kuršo hercogyste ir Karibų jūros regiono kolonizacija.

¹⁸⁸ *Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs*, f. 554, ap. 1, b. 2621, l. 12–18.

¹⁸⁹ <https://www.worldstatesmen.org/Trinidad.html>.

J. Benetas laikė kelias Radvilų valdas – Kiušovčizną, Karūnavą, Daugalionius, Naujamiestį, Vyžuonas, Svėdasus. Naujamiesčio valdą už 50 000 auks. jis, o po jo mirties sūnus Jokūbas nuomojo apie 1664–1677 m. Tyrimas rodo, kad valdą perimti jis galėjo tiek vedęs ankstesnio laikytojo M. Kaštelos našlę, tiek gavęs ją iš paties B. Radvilos. Jurgis ir Jokūbas Benetai bei kiti Kėdainių laikytojai bei jų vietininkai rezidavo Liberiškio dvare, kuris ir atliko Naujamiesčio dvaro funkciją. Išliko Liberiškyje rašyti Benetų laišškai. Kol kas neturime duomenų apie kokią nors ryškesnę Benetų įtaką Naujamiesčio raidai. Kėdainių valdos seniūnui J. Benetui reziduojant Naujamiestyje Liberiškių dvaras faktiškai buvo tapęs ir Kėdainių valdos centru.

Šaltinių analizė leidžia teigti, kad vienas iš Benetų šeimos narių Robertas Benetas – Jurgio Beneto brolis, sūnėnas ar kitas giminaitis – XVII a. 8–9 dešimt. dalyvavo Kuršo hercogo Jokūbo vykdytoje Tobago ir Trinidado Karibų jūroje kolonizacijoje. Tikėtina, kad jis buvojo Lietuvoje – Kėdainiuose ir Naujamiestyje, kuriuos turėjo pasiekti naujienos apie minėtas teritorijas. Taip per škotų Benetų šeimos istoriją lokali istorija nelauktai susisieja su visuotine istorija. Ateities tyrimai turėtų padėti šias sąsajas atskleisti dar konkrečiau.

Pilietiškumo raiška Panevėžio bendruomenės šeimose XX a. pradžioje

Dr. Arūnas Astramskas
Panevėžio kraštotyros muziejus

XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje vyko Rusijos imperijos visuomenės modernizacija. Formavosi ir ėmė reikštis naujos visuomenės grupės, augo individų ir bendruomenių pilietiškumas, jo raiška įtakojo politinius pokyčius ir buvo viena svarbiausių 1905–1906 m. revoliucijos priešasčių bei veikiančiųjų jėgų. Po 1905 m. spalio 17 d. manifesto paskelbimo imperijos valdantysis režimas tapo liberalesnis, visuomenei suteikta daugiau pilietinių ir politinių teisių, tad susidarė sąlygos pilietiškumui legaliai reikštis plačiau ir įvairesnėmis formomis. Pilietiškumas yra labai įvairiaplaniškas, istorikams jį tirti sudėtinga. Anksčiausia ir stipriausia pilietiškumo raiška buvo miestuose, nes juose buvo susitelkęs intelektualinis potencialas. Šiaurės vakarų krašte, kuris imperijos kontekste išsiskiria kitokia nei centrinėse gubernijose gyventojų tautine sudėtimi bei kitokia istorine atmintimi, pilietiškumas įgijo savitų bruožų – čia svarbiomis tapo tautiškumo apraiškos. Panevėžio bendruomenė šiuo požiūriu yra tipiška Šiaurės vakarų regionui, ypač Kauno gubernijai: daugiatautė (kultūros srityje dominavo lenkai, lietuviai, žydai), joje vyko tautinių grupių konsolidacija, taip pat ir skirtingų istorinių atminčių pagrindu. Panevėžio bendruomenės pilietiškumo raiškos formos būdingos daugumai XX a. pradžios Rusijos miestų bendruomenių: savanoriškos asociacijos, individualios ar asmenų grupių